İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 4, Sayı: 1, Bahar 2013

İNÖNÜ UNIVERSITY

JOURNAL of the FACULTY of DIVINITY

Volume: 4, Issue: 1, Spring 2013

İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bahar 2013/4(1) 45-86

Hadisler Çerçevesinde İsraf Olgusunun Analizi

Saffet SANCAKLI*

Özet: Günümüzde en sık gündeme gelen ve tartışılan konulardan birisi de hiç kuşkusuz israf olgusudur. Bugün israf canavarı, insan ve toplum hayatını ciddi manada tehdit eder duruma gelmiştir. İnsanoğlu, tarihin hiçbir döneminde bu derece bir israf olayıyla karşılaşmamıştır. Günümüzde İsraf hayatın maddi ve manevi olmak üzere her alanında söz konusu olmaktadır. Asrın âfeti olarak görülen israfın önlenmesine yönelik daha fazla aktiviteler yapılmalıdır. Makalemizde meseleyi din bazında özellikle de hadisler bazında ele alarak, makro planda rakamsal olarak israfın geldiği noktaları tespit edip ve israfı yasaklayan dini argümanları ortaya koyarak değişik açılardan analiz ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsraf, tasarruf, savurganlık, iktisat, hadis

Abstract: -Analısıs Of Waste Phenomenon Accordıng To Hadıth-Today, obviosly, the waste phenomenon is one of the common and most controversial topics. Waste evil has become a serious menace to the human kind and social life. Human being has never witnessed waste phenomenon as widespread and common as today. Waste takes part in not only both material and immaterial aspects but in all aspects of life. Due to the significance of the topic, two symposia have been conducted and waste-preventer campaigns have been put into practice recent years. To prevent waste seen as centuriy's disaster, more activities and measures should be introduced. With this background, in our article, first by discussing the topic in religion terms, especially using hadith terminology, we will establish how far waste has gone in numeric figures and in the mean time religious arguments forbidding the waste will be presented and analised in different aspects.

Key Words: Waste, saving, splurge, thrift, hadith

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı, e-posta: saffet.sancakli@inonu.edu.tr

I-İsraf Kavramı

İsraf kavramı, Arapça bir kelime olup, sözlükte, *"haddi aşma, hata, cehalet, gaflet"*anlamlarına gelen "se-ri-fe" fiil kökünün if'âl vezninde mastar bir kelimedir.[1] Terim manası da "insanın yapmış olduğu her fiilde haddi aşması" anlamında kullanılmaktadır.[2] Bu anlamıyla israf, "قَصْد" (kasd) yani *"i'tidâlli, orta yollu davranma"*nın zıddıdır. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) şöyle bir yorum getirmektedir: "İktisadın sözlük manası, bir işte aşırıya kaçmadan ve eksik de bırakmadan itidalli davranmaktır; aslı "kasd"dır. Şöyle ki, ne istediğini bilen kimse, kararsızlık ve cayma göstermeden onu kasteder, ona yönelir (قَصَدَ). Maksûdunun, istediği şeyin yerini bilmeyen ise şaşkın olur; bir sağa bir sola yalpalar. İşte bundan dolayı, maksada ulaştıran amel, davranış "iktisad" ile ifade edilmiştir."[3] Dolayısıyla israf, *'i'tidalli ve orta yollu olma'* demek olan iktisadın da zıttıdır. Daha öz bir ifadeyle, 'yerinde ve faydalı kullanılmayan her şeyi' israf olarak değerlendirmek mümkündür.[4]

İktisat; i'tikat, ibadet, sosyal hayat, ahlak ve diğer alanlarda itidalli davranmak, aşırı uçlardan ve olumsuz durumlardan kaçınmak, yani ifrat ve tefrite düşmemek demektir. Ancak iktisat kelimesi, son asırlarda daha çok mal ve servet konusunda israf ve cimrilikten kaçınıp tasarruflu davranmayı ve mal ve servetle ilgilenen bilim dalını ifade etmek için kullanılmıştır.[5] Cürcânî(ö.816/1413), israfı, *"değersiz bir amaç uğruna fazla mal harcamak, harcamada haddi aşmak, meşru bir konu bile olsa harcanması gerekli olan ölçüden fazlasını har-*

---

1 Bk., Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh, Tâcu'l-luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr, Mısır,t.y. c. IV, 1373; İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b.Mükerrem, Lisanu'l-Arabi'l-Muhit, Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Beyrut, 1994, IX, 148; Rağıb el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b.Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur"an*, Kahire, t y., sh., 337-338; Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub, *el-Kamusu'l-Muhit*, Beyrut-Mısır, 1952, III, 156; Asım Efendi, Ebu'l-Kemal es-Seyyid Ahmed Asım. Kamus Tercümesi (Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit), İstanbul, 1304-1305, III, 614; Zemahşeri, Carullah Mahmud b. User, *Esasu'l-Belağa*, Beyrut, 1965, sh., 294.

2 İbn Manzûr, age., IX, 148.

3 Râzî, Fahruddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Tahran, t.y. c. XII, 47.

4 Güner Osman , *"Asrın Büyük Afeti İsraf"*, Yeni Ümit Dergisi, sayı: 102, İstanbul, 2013, sh., 14.

5 Geçit, M. Salih, *Ekonomi ve İnanç*, T.D.V.Y., Ankara, 2009, sh., 45.

camak" şeklinde tarif etmektedir.[6] Râgıb el-İsfahânî (ö. 565/1169) ise, *"seref"* kelimesine *"harcama (ve yeme-içme) konusunda meşhur olsa bile, insanın yaptığı her işte sınırı aşması"* tarzında genel bir anlam vermektedir.[7] İsraf, kişinin sahip olduğu maddî ve manevî varlığı, ölçüsüz ve gereksiz bir şekilde harcamasıdır. Bir başka ifadeyle malı ve zamanı boş yere heba etmesidir.[8] Ancak İsraf kavramı, yaygın olarak daha çok maddi harcamalarda meşhur olmuştur.

Kısaca şunu diyebiliriz; gerçek, meşrû ve mâkul olanın dışına çıkma, itidalden sapma anlamında bir kavram olan israf,*"haddi aşma, hata, cehalet, gaflet"* gibi anlamlara gelen seref kökünden türetilmiş olup genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder. İsrafla *"seref"* arasında ayırıma gidilerek birincisine *"haddi aşmada ifrat"*, ikincisine *"tefrit"* anlamını verenler olmakla birlikte genellikle her ikisi de aşırı inanç, tutum ve davranışlar için kullanılmaktadır. İsrafçı kişiye müsrif denir.[9]

II-Günümüz İnsanı ve İsraf

Dünya kurulduğundan beri insanoğlu, günümüzdeki düzeyde bir israf olayıyla karşılaşmış değildir. Yaşadığımız çağın insanı, hayatın her alanıyla israfla karşı karşıyadır. 21. yüzyılda insanın çevreye, insana yaptığı kötülükler ve verdiği zararlar tarihin hiçbir döneminde yaşanmamıştır. Ayrıca bu yüzyılda yaşanılan teknolojik gelişmeler, insan hayatını kolaylaştırması yanında ciddi manada insan sağlığını tehdit etmekte, gençliği de esir almış durumdadır. Her şeyden önce insan kirletilmiş, insan dejenere edilmiştir. Belki günümüzde yaşanılan problemlerin hepsinin kökeninde bu yatmaktadır. Modern insanın tükettiği atıklar oranında medeni bir insan olup olmadığı tartışılmaktadır. Batı dünyasında modern insanın anlayışında, bizim değerlerimizle uyuşmayan sınırsız üretim ve sınırsız tüketim söz konusudur. Onların bu konuda dengeli ve orta yolu takip etme gibi bir amaçları da yoktur.

İsraf denildiğinde sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddî imkânlarla sınırlı olarak düşünmek, bu kelimenin mânâ dünyasını daraltmak demek olur. İsrafın çerçevesini daha geniş tutmak ve maddî-mânevî her türlü nimetin yara-

---

[6] Cürcanî, Ali b.Muhammed eş-Şerif, *Kitabu't-Ta'rifât*, Beyrut, trs, sh., 24; Tahanevî, Muhammed Ali b.Ali, *K.Keşşafı Istılahatı'l-Funun*, İstanbul, 1984, I, 676.

[7] Rağıb el-İsfahânî, age.,sh., 337-338.

[8] Soysaldı Mehmet, *"Kur'ân'da İsraf Kavramı"*, On dokuz Mayıs Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 18-19, Samsun, 2005,sh., 94.

[9] Kallek, Cengiz, *"İsraf mad"*, İ.A., İstanbul 2001, XXIII, 178-179.

tılış gayesine aykırı kullanılması, lüzumsuz yere harcanması ve savurganlık olarak değerlendirmek icap eder. Gereksiz olarak musluktan akıtılan su, gereksiz yakılan elektrik ve enerji sarfiyatı israf olduğu gibi, zamanı boşa harcamak ve sağlığı bozacak davranışlarda bulunmak da bir tür israftır.[10] İsrafın fert, ülke ve dünya bazında değerlendirilmesi gereken bir dert olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Onunla savaş da buna göre yapılmalıdır.[11]

Dünyada bir yandan silahlara aklın sınırını aşan miktarlarda para harcanırken, uzay ve teknoloji çağında gözler uzayın derinliklerine daldırılırken, öte yanda yeryüzünde açlıktan, evsizlikten ölenlerin sayısı da hızla artmaktadır. Bir yanda temel ihtiyaçlarını karşılama kapasitesinin çok üstüne çıkanlar, öte yanda insanca yaşamanın temel koşullarını bile yerine getiremeyenler karşılıklı olarak çoğalmaktadır. İsraf, doğrudan ve dengeden sapma durumu olarak insanlığın mutluluğu önünde en büyük engellerdendir.[12]Aynı zamanda israf, insanı ve toplumu felakete götürür.

Günümüzde modayı izleme çabası, insanların israfa yönelmelerinde baş etkenlerden birisini oluşturmaktadır. Modası geçti diye bazı insanlar henüz rengi dahi solmamış, bir iki defa giyilen elbiselerini zâyi etmekte veya ihtiyacını karşılayacak kadar elbisesi olmasına rağmen yenilerini almakta böylece giyim kuşamda israfa kaçmaktadır. Bu tür davranışları İslam'ın hoş karşılamadığını burada vurgulamamız gerekmektedir. Çünkü insan, kendisine verilen her türlü nimetten dolayı hesaba çekilecektir.[13] Lüks, bir toplum için "şer" kabul edilmiştir. Lüksün hoş görülmediği ve haram kılındığı konusunda çeşitli nasslar bulunmaktadır. Ancak buradaki lüksü ileri teknoloji ürünü aletlerini evimize sokma şeklinde anlamak yanlıştır Burada lüksten içki, kumar, fuhuş, aşırı giyim, gücünün üzerinde gereksiz harcamalar, gurur kibir, şan ve şöhret için ziyafet düzenlemeler gibi harcama ve yaşantılar kastedilir.[14] Ülkemizde piyasalara adeta hak etmeden, üretmeden çılgınca tüketen ve tüketirken de israf eden bir gösteriş ekonomisi hâkim olmaya başladı. Bireysellik ve dünyevileşme rüzgârı insanları çepeçevre kuşatmıştır.

---

[10] Güner, agm., sh., 15.

[11] Kayhan, Veli, *"Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat"*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, [www.dinbilimleri.com], 2006, cilt: VI, sayı: 2, sh., 180.

[12] Saruhan, Müfit Selim, *"İslâm Ahlâkında İsraf ve Cimriliğin Tedavisi"*, İslâmi Araştırmalar Dergisi, cilt: 16, sayı: 4, Ank., 2003, sh., 640.

[13] Yiğit, Yaşar, *"İslâm'ın İsrafa Bakışı, Hz.Peygamber'in Örnekliği"*, İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve İsrafa Bakışı, T.D.V.Y., Ankara, 2002, sh., 161.

[14] Şener, Sami, *"İsraf Mad."*, Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000, IV, 155-156.

Tasarrufun bir erdem sayıldığı XIX. yüzyılın aksine XX. yüzyılın ana meziyeti tüketimdir. Çağdaş kapitalist sistemde üretim tüketimi yönlendirir. Aşırı tüketim bir yandan doğal kaynakların israfına yol açarken öte yandan çevre kirliliğine sebep olur. Milletler, ferdî israf sebebiyle olmasa bile kamu sektöründeki israf ve kötü yönetim yüzünden yoksullaşabilir. Tasarruflar, müsriflerin lüks tüketim mallarına duydukları isteğin tatminine harcanır ve sermaye miktarını arttırmak için kullanılmazsa iktisadî gelişmeyi engeller. Çünkü sermaye tasarrufla artar, israf ve kötü kullanımla da azalır. İnsan, elindeki her türlü imkânı meşruiyet sınırları içinde kullanmakla sorumludur. Bu husus âhirette kişinin zaman, servet, işgücü ve ilim gibi kaynakları nasıl kullandığından sorguya çekileceğini bildiren hadiste de açıklanmaktadır.[15] İslam inancında hesap sorma anlayışı önemli bir kuraldır. Yaptırım gücü de yüksektir.

Bugün dünyada birçok insan, sağlıklı ve yeterli beslenme imkânlarından yoksun bir şekilde açlıkla, hatta ölümle pençeleşirken, birçoğu da sağlıklı gıdaları haddinden fazla tüketmekten kaynaklanan hastalıklarla mücadele etmektedir. Unutmamalıyız ki, soframızdan çöpe giden her bir lokma yiyecekte, musluğumuzdan boşa giden her bir su damlasında açlık ve sefalet çeken insanların hakkı var. İslam anlayışında mal-servet benim, ben kazandım, istediğim gibi tüketirim, fazlasını atarım, bana kimse karışamaz anlayışına yer yoktur. Çünkü mülkün gerçek sahibi Yüce Allah'tır. Bize yeryüzünün tüm nimetleri ve kaynaklarının sadece bir süre olarak kullanma hakkı verilmiştir. Esasında dünya, bütün kaynaklarıyla ve zenginlikleriyle insanlığın ortak mirasıdır. Bizim medeniyetimiz, ben merkezli ve çıkar merkezli bir dünya anlayışını onaylamaz. Medeniyetimiz, yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, sevgi, şefkat, iktisat ve şükür üzerine kuruludur.

İslam düşüncesinde israf, yaşamın her sahasında dini, dünyevi, sosyal, psikolojik, ekonomik, kültürel alanlarda, din ve aklın orta yol çizgisinden çıkmayı ifade etmektedir.[16] Ülkemizde bir taraftan çöplüklerden beslenen açlık sınırının altında yaşayan insanların kabarık olmasına karşın, aşırı bir tüketim ve israf içerisinde olan kesimler vardır. Sadece günlük olarak çöpe atılan ekmek, ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmış olsa kaç milyon ihtiyaç sahibi insanın doyurulması demektir. Çok yüksek boyutlarda her sahada kendini gösteren israfın önlenmesi için istenilen düzenlemelerin ve alınması gereken tedbirlerin acilen devreye sokulması elzemdir. Aksi takdirde bu büyük bir servetin çöpe atılması, heder edilmesi demektir.

---

[15] Kallek, Cengiz, *"İsraf mad"*, XXIII, 180.Hadis için bk., Tirmizî, Kıyâmet, 1.

[16] Saruhan, agm., sh., 642.

III-İsraf Çılgınlığının Ürkütücü Boyutları

İnsanoğlu, tarihin hiçbir döneminde lüks ve sınırsız tüketim anlayışının zirveye çıktığı böyle bir dönemi hiç yaşamamıştır desek mübalâğa etmiş sayılmayız. Bugün modern hayatın getirdiği en büyük açmazlardan biri olan sınırsız harcama ve tüketim çılgınlığı, israfın hat safhaya varmasına, mutedil ve orta yollu bir hayat anlayışının büsbütün terk edilmesine sebep olmuştur. Boşa geçen zamanlardan, gereksiz yere yanan ışıklara, lüzumsuz çalışan âletlerden, çöpe giden ekmeklere, fazladan alınan eşyalardan, çizilip atılan kâğıtlara kadar yüzlercesi sayılabilecek bu davranışlar, israf ve tüketim girdabının ne kadar hat safhada olduğunun bir göstergesidir. Bugün lüks sayılabilecek pek çok eşya artık zaruri ihtiyaç maddesi olarak telâkki edilmektedir. Günümüzde israfın boyutlarının hangi seviyede olduğu, yapılan istatistiklerden kolaylıkla anlaşılmaktadır. Burada günlük hayatın bazı birimlerinde, özellikle su, gıda, enerji ve kâğıt gibi tüketimin en çok yoğunlaştığı alanlarda nasıl bir âfetle karşı karşıya kaldığımıza dair bazı rakamlar aktarmak istiyorum.[17] Bu tür bilgileri genel olarak internet ortamından değişik sitelerden alarak aktaracağız.

Birleşmiş Milletler'in verilerine göre dünya çapında her yıl üretilen gıdanın üçte biri israf ediliyor.[18] Bu miktar dünya çapında açlık çeken yaklaşık bir milyar kişiyi dört kez doyurmaya yeterli. Avrupa'da her yıl 100 milyon ton gıda çöpe gidiyor. Ama buna karşın dünyada neredeyse bir milyar kişi açlık çekiyor. BM Gıda ve Tarım Örgütü FAO bu durumu teyit etmektedir.[19] Dünya Gıda Örgütü verilerine göre, yılda 870 milyon insanın dünya nüfusunun % 12,5'i yetersiz beslendiği, yaklaşık 10 milyon insanın ise açlık ve yetersiz beslenmeden dolayı öldüğü dünyamızda, yıllık 1,3 milyar ton gıdanın israf edildiği tahmin edilmektedir. Bu israfın ekonomik değeri ise 1 trilyon ABD dolarına karşılık gelmektedir ki, bu rakam Türkiye'nin gayri safi millî hâsılasından daha yüksektir. Dünyadaki gıda kaybı ve israfının dörtte birinin önlenmesiyle bile yetersiz beslenen 870 milyon insanın gıda ihtiyacı karşılanabilmektedir.[20]Avrupa ve Kuzey Amerika'da kişi başı yıllık gıda israfı 115 kg'a kadar çıkıyor. Kanada'da yapılan araştırmalara göre yılda 27 milyar Dolarlık gıda israf ediliyor. 27 milyar Dolar en fakir 32 ülkenin toplam milli gelirine denk. AB içinde aynı şekilde yıllık 20 milyar Dolara yakın gıda israf ediliyor.[21] Bu rakamlar gerçekten israfın

---

[17] Güner, agm., sh., 14.

[18] Bu tür bilgiler genel olarak internet ortamından değişik sitelerden elde edilmiştir.

[19] Bk.http:// www.karnaval.com/article.php

[20] Bk., http://www.ekmekisrafetme.com (Ekmek İsrafı Konusundaki Dünya Verileri)

[21] http:// www.ekmekisrafetme.com/Kampanya/TanitimKitabi.pdf.

hangi boyutlara ulaştığını göstermesi açısında düşündürücüdür. Konunun önemine binaen son yıllarda iki sempozyum yapılmış[22] ve büyük çapta israfı önleyici mahiyette kampanyalar başlatılmıştır.[23]

İnternet ortamında verilen bilgilerden birisi de şöyledir: Avrupa Birliği'nde 79 milyon insan fakirlik sınırının altında yaşıyor, 16 milyonu ise yardım kuruluşlarının gıda yardımı ile hayatını devam ettiriyor. Avrupa'daki evlerde, süpermarketlerde, restoran ve tedarik zinciri içinde tüketilebilir gıdanın yüzde 50'si israf ediliyor. Avrupa Parlamentosu, bu sorunla başa çıkmak için 2025 yılına kadar gıda israfını yarı yarıya azaltma hedefi koydu ve bu doğrultuda 2014 yılı, *"Avrupa Gıda İsrafına Karşı Aksiyon Yılı"* ilan edildi. "Gıda israfı" konusunda ne yazık ki, ülkemizdeki tablo Avrupa'dakinden farklı değil. Son verilere göre 12 milyon insanın yoksulluk sınırının altında yaşadığı Türkiye'de, her yıl 6 milyon ekmeğin çöpe gitmesi, üretilen yaş sebze ve meyvedeki kaybın 16 milyar liraya ulaşması ciddi ve çözülmesi gereken bir sorundur. Ambalaj sektörü, her yıl 1,5 milyon ton taze sebze ve meyvenin çöpe değil, sofralara gitmesini sağlayabilir.[24]

Türkiye Bütçesi'nin ¼'ünün her yıl çöpe gittiği ifade edilir.[25] Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının ilgili kuruluşu Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) Genel Müdürlüğü tarafından yurt çapında yaptırılan bir araştırmada; ülkemizde günde 6 milyon, yılda 2,1 milyar ekmeğin israf edildiği sonucu ortaya çık-

---

*İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

[22] İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı İSAR tarafından, 22 Ekim 2011 tarihinde *"Sağlıkta İsraf" sempozyumu*, Sancaktepe Belediyesi tarafından da 19 Nisan 2013 tarihinde *"Hayatta İsraf"* (Sağlıkta, Sofrada, Zamanda) *sempozyumu* düzenlenmiştir.

[23] Başbakanlığın 2 Nisan 2013 tarihli ve 28606 sayılı Resmi Gazetede yayınladığı genelgede *"Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası"* ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmektedir. Aynı genelgede 17.01.2013 tarihinde *"Ekmek İsrafını Önleme Kampanyası"* başlatıldığı ifade edilmiştir. Kampanyanın hedefi hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: Kampanya ile israf konusunda toplumsal duyarlılık oluşturulması, israfın üretim ve tüketim aşamalarında önlenmesi, ekmeğin uygun yöntemler ile muhafazasının sağlanması, bayat veya ihtiyaç fazlası ekmeğin yine insan gıdası olarak değerlendirilmesi konularında toplumun bilinçlendirilmesi ve tam buğday ekmeği tüketiminin yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Genelgede ekmeğin israf edilmemesi bilincinin tüm fertlere verilmesi ve bunun bir yaşam biçimi haline gelmesinin özendirileceği ifade edilmektedir. Bunun yanında Avrupa Parlamentosu, bu sorunla başa çıkmak için 2025 yılına kadar gıda israfını yarı yarıya azaltma hedefi koydu ve bu doğrultuda 2014 yılı, *"Avrupa Gıda İsrafına Karşı Aksiyon Yılı"* ilan edildi. Bk.*http://www.haberler.com/gida-israfina-dur-diyecek-önlemler.*

[24] Bk. http:// www.haberler.com/gida-israfina-dur-diyecek-önlemler

[25] Kayhan, agm., 181.

mıştır. Söz konusu ekmek israfının bugünkü parasal karşılığı; 1,5 milyar TL (eski rakamla 1,5 katrilyon) olup bu rakam dünya sıralamasında ilk sıralarda olduğumuz un ihracatından elde ettiğimiz bir yıllık gelire eşdeğerdir.[26] Bu demektir ki, bir yılda çöpe atılan ekmekle 542 bin ton buğdayı israf ediyoruz.

Ülkemizde ekmek israfıyla ilgili olarak Toprak Mahsulleri Ofisinin verdiği bilgilere göre; 1 kilo ekmek için 1.608 litre su harcanıyor. Buna göre, yılda israf edilen 6 milyon ekmek için maalesef 880 milyar litre su boşa harcanmış oluyor. Ekmek israfının karşılığı olan 1,5 milyar lira ile 162 bin asgari ücretliye maaş ödenebilir. 500 okul, 500 yurt veya 500 kilometre bölünmüş yol yapılabilir. İsraf yoluyla ne yazık ki biz bu ekonomik kaynağı çöpe atmış oluyoruz. Bu noktada milletçe bir özeleştiri yapmak durumundayız, ekmeği alırken, ekmeği bölerken, ekmeği sofrada, masada öylece bırakırken artık bir değil bin defa düşünmek zorundayız.27İsraf edilen ekmekle çok rahat bir şekilde Somali gibi bir ülkenin ekmek ihtiyacı karşılanabilir. Öte yandan basit önlemler alarak evlerimizde en az % 30 oranında enerji tasarrufu sağlamak ve dolayısıyla bu ölçüde israftan kaçınmak mümkündür.28 Türkiye'de her yıl 1 milyar 100 bin liralık atık kaynak ayrıştırılmadığı için değerlendirilmeden imha ediliyor. Günlük 5 milyon lira değerindeki kâğıt, karton, metal, cam, plastik, tekstil, ahşap, elektronik atık, lastik gibi atık üreten Türkiye, bunun ancak % 40'lık kısmını geri dönüştürerek ekonomiye geri kazandırılabiliyor. Öte yandan Türkiye'de yıllık ilaç harcaması yaklaşık 15,2 milyar lirayı buluyor. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerinde, ilaçların yaklaşık % 50'si yanlış ya da gereksiz kullanılıyor veya kutusu bile açılmadan çöpe atıldığı bilgisi yer alıyor. Sağlık Bakanlığı İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü, bu oranların Türkiye için de geçerli olduğunu belirtiyor. Isıtma ve aydınlatmada kullanılan enerjinin yüzde 35'inin israf edildiği belirtiliyor. Ülkemizin 2007 yılı gayri safi milli hasılası 856,4 milyar TL'dir bunun %25'i olan 214 milyar TL israf ediliyor.[29] Verilen bu rakamlar, hakikaten korkutucu ve ürkütücü olduğu gibi düşündürücüdür. Adeta servetimiz çöpe gidiyor.

Dünyada her yıl kâğıt üretiminde kullanmak üzere tüketilen orman alanı 40 milyon hektardır. Kâğıt üretimini karşılayan bu ormanların oranı ise, % 1,3'tür. Bir ton kâğıt, 17 ağaç; bu da 70 m² orman demektir. Bununla birlikte geri

---

[26] Başbakanlığın 2 Nisan 2013 tarihli ve 28606 sayılı Resmi Gazetede yayınladığı genelgede bu bilgilere yer verilmektedir. Bk., http:// www.ekmekisrafetme.com/Turkiyedeekmek israfi.pdf.

[27] http:// www.ekmekisrafetme.com/Kampanya/TanitimKitabi.pdf.

[28] Bk., http://www.eeb.hacettepe.edu.tr/atbtasarruf.pdf

[29] Bu bilgiler için bk., Türkiye İsrafı Önleme Vakfı (TİSVA) http://www.israf.org/indir/israf.pdf.

dönüşümle kazandırılan 700 ton hurda kâğıdın tekrar işlenmesi ile 10 bin ağaç korunmuş olmaktadır. Bir ton kullanılmış kâğıt, geri kazanıldığında 16 adet çam ağacının kesilmesi önlenmiş olmaktadır.[30] Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan bir belediye başkanının örnek bir davranışını burada zikretmek istiyoruz. Yapmış olduğu evsel atıkla geri dönüşümü olan unsurların yeniden kazanımı yönünde yaptığı kampanyayı şöyle anlatıyor: "Yaptığımız bilinçlendirme çalışmaları neticesinde, ambalaj atığı toplama çalışmalarımızda bir yılda 4000 ton atık topladık. Sadece topladığımız kâğıt ve karton atıkların geri dönüşümü sayesinde 45.000 ağacın kesilmesini önledik. Diğer atık sınıflarının geri dönüşümü ile hem enerji tasarrufu sağlamış olduk hem de doğal kaynaklarımızı korumuş olduk. Okullarda yürütmekte olduğumuz 'Artık Yönetimi ve Çevre Konulu Eğitim Projesi' isimli bir çalışmamız var. Bu çalışma doğrultusunda 130 okulda 60.000 öğrenciye eğitim verdik. Geri dönüşümün önemini ve çevre kirliliğinin ciddiyetini anladık."[31] Atık Pil Toplama Kampanyası'nda 3 ton atık pil toplayarak atık pil toplama konusunda Malatya, İzmir'den sonra Türkiye'de şu an ikinci başarılı il konumunda olduğu ifade edildi. Atıkların değerlendirilmesi konusunda ileri mesafeler alınmasına rağmen, yine de yeterli düzeyde olmadığımızı belirtmek isteriz. Kâğıt, cam, plastik, ambalaj, pil vb. atıkların toplanmasında devlet-millet işbirliği içerisinde daha bilinçli ve kapsamlı yapılmalıdır. İsrafı, hem ormanların yok olması, hem de milli sermayenin çöpe atılması çerçevesinde de değerlendirmek gerekir. Oysa Hz. Peygamber, birçok hadisinde ağaç dikilmesini, etrafın yeşillendirilmesini teşvik etmiş ve faaliyetlere ayrıca manevi bir boyut katmıştır.

Bugün gelişmiş ülkelerde aşırı tüketim ve keyfince harcamalar, israf değil, gelişmişliğin, sosyalleşmenin ve mutluluğun göstergesi olarak takdim edilmektedir. Halbuki israf ve tüketim çılgınlığının en önemli sebepleri arasında; a)- tüketimin bir yaşama biçimi olarak görülmesi, b)- insanın doğaya yabancılaşması, c)- her şeye ben merkezli yaklaşım, d)- mülkiyetin mutlaklaştırılması vb. hususlar sayılmaktadır.[32] İsraf konusunda batıdaki yaklaşım tarzlarını kabul etmemiz mümkün değildir.

---

[30] Bk., http://www.israf.org/indir/israf.pdf

[31] Fadıloğlu, M. Rıdvan, *"Açılış Sunumları"*, Çevre ve Ahlak Sempozyumu, Gaziantep, 2014, sh., 22.

[32] Erdem Hüsamettin, *"İsraf, Tüketim Çılgınlığı ve Çevre Kirliliği"* Çevre ve Ahlak Sempozyumu, Gaziantep, 2014, sh., 287-288.

IV-Dinin İsrafa Bakışı

İslâm dini, realist bir din olduğu için insanın fıtratına hitap etmekte ve insan fıtratıyla âdeta özdeşleşmektedir. İslâm dininin yapısında ve uygulamalarında ifrât ve tefrite yer yoktur. Çünkü ifrât ve tefrit dediğimiz normalin üstünde veya altında olan aşırılıklar insan fıtratına ve yapısına aykırı ve ters düşmektedir. İnsanın doğasında i'tidale karşı bir meyil vardır. Bu dünyada her şey insanlar için yaratılmıştır. Evrendeki her şey; tabiat âlemi, hayvanlar âlemi insan için yaratılmış ve insanın hizmetine/kullanımına sunulmuştur. Din olmadan toplumsal sorunları ve problemleri topyekûn çözmemiz oldukça güçtür. Ancak dine gereken değer ve önem verildiğinde var olan ve ortaya çıkan problemler çözülecektir. Bugün en büyük zafiyet, dinin hafife alınması ve gereken önemin verilmemesidir. Eğer din olmadan insanlar huzur, saadet ve güven içerisinde yaşayabilselerdi Allah, insanlara din göndermezdi. Mutlak manada her şeyin sahibi ve mâliki Yüce Allah'dır.[33] Mülkiyetin genel ve mutlak anlamda Allah'a ait olması, insanın mal ve mülk edinmesine engel değildir.[34] İnsan mutlak olarak kendiliğinden değil, ancak O'nun izni ve bağışıyla, eşyaya sahip olma hakkını edinmiştir. Bunun için gerek eşya, gerekse canlı varlıklarla ilgisinde, O'nun çizdiği sınırlar içinde hareket yetkisini taşır.[35] Bu çerçevede düşündüğümüzde din, insana emanet sorumluluğunu, hesap verme duygusunu ve kul hakkı anlayışını getirmiştir.

İsraf, konusuyla da kapsamıyla da; tikelde de tümelde de dikkat edilmesi, çare aranması gereken bir sorundur. İslam, kelimenin geniş anlamıyla delalet ettiği dinî ve dünyevî, maddî ve manevî konulardaki her türlü aşırılığın yanında, dar anlamıyla ifade ettiği malî konulardaki savurganlığa olanca hassasiyetiyle dikkat çekmiştir. İnançtaki, kulluğun ifadesi olan fiillerdeki, psikolojik davranışlardaki aşırılıklar... Her türlüsünden uzak durmayı emretmiştir. Yemenin, içmenin, giyinmenin, her türlü nimetten yararlanmanın normal olduğunu ancak aşırılığa kaçılmaması gerektiğini ve Allah Teâlâ'nın müsrifleri, aşırı davrananları sevmediğini belirtmiştir.[36] Hiç birimiz, Allah'ın sevilmeyen bir kulu olmayı istemeyiz. Konuyla ilgili ayet ve hadislere aşağıda yer verilecektir.

---

[33] Bk. Âl-i İmrân, 3/26-27, 189; Mâide, 5/17; Tevbe, 9/116; En'âm, 6/12.

[34] Yeniçeri Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, Şâmil Yay., İst., 1980, sh., 37.

[35] Karakoç Sezai, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 7.bsk., Diriliş Yay., İst., 1979, sh., 32. Ayrıca bk., Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, terc., E.Ruhi Fığlalı-Osman Eskicioğlu, Yağmur Yay., 3.bsk., İst., 1981, sh., 55.

[36] Kayhan, agm.,sh., 149.

Lüks maddelerinin tüketimine gelince, bu yöndeki harcamaların dinimizde tasvip edilmediği, kınanıp yasaklandığı açıktır. Dinen haram kılınan maddeler ile lüks sayılanların tüketimi israf olduğu gibi helâl kabul edilen maddelerin günün icaplarına göre ihtiyaçtan fazla tüketimi de haramdır. Bu yüzden İslâm ahlâkı "Abdest alırken suyu gereğinden fazla kullanmayınız; sofranız sade olsun; tıka-basa doymadan kaşığı bırakınız; altın, ipek gibi pahalı eşya kullanmayınız; giyiminiz temiz ve sade olsun; eviniz ve ev eşyanız lükse kaçmasın; genel olarak harcamalarınızda ne eli sıkı olunuz, ne de saçıp savurunuz" şeklinde, ilk bakışta basit gibi görünen bazı tâlimleri ile insanları hayatın her alanında tutumlu olmaya, bütün iktisadî kaynakları en yararlı ve rasyonel bir şekilde kullanmaya teşvik etmiştir. İsraf, şahsî ve ailevî harcamalarda ileri gitmek, nefsin kötü arzularını tatmin için harcama yapmak, insanî ve dinî bir amaç taşımaksızın, eldeki imkânları, yaratılış gayelerinin dışında saçıp savurmak; cimrilik ise dinin ve örfün harcamayı gerekli gördüğü malı, gereken yerlere harcamaktan kaçınmaktır.[37]

İslâm, kolektif ve toplum olarak bir arada yaşanılan bir dindir. Başkasını düşünmeyen ve başkasıyla ilgilenmeyen, fakirin hakkını yiyen bir bireycilik anlayışının dinde yeri yoktur. *"Müslümanların derdiyle ilgilenmeyen onlardan değildir."*[38] *"Komşusu aç iken, tıka basa karnını doyuran kimse (gerçek) mü'min değildir."*[39] *"İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır."*[40] Kendi salt nefsi ve menfaati için çalışan insanlar, pragmatist anlayışın esiri olan ve dünyayı kendi çıkarından ibaret olduğunu zannedenlerdir. Bunun canlı ve acıklı örnekleri tüm dünya kamuoyu önünde yaşanmaktadır. Bencil ve ben merkezli dünya anlayışını benimseyenler, dünyanın yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olma tamahkârlığından dolayı bazı zayıf ülkeleri kan deryasına dönüştürmekten ve dünyayı yaşanmaz hale getirmekten çekinmezler. Dinin gayesi, insana insanca yaşamayı öğretmesidir. Onurlu, şahsiyetli ve erdemli bir kişi konumuna yükseltmesidir. Bu da aşırılıktan ve israftan uzak bir hayat yaşamakla mümkündür.

---

37 Heyet, *İlmihal II* (İslâm ve Toplum), İSAM, İst., 1999. II, 544, 546.

38 Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid*, Dâru'l-Kitâbi'-Arabî, 3. bsk., Beyrut, 1982,X, 248.

39 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, thk., Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, sh., 52. Ayrıca bk. Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1981, IV, 167; Heysemî, age., VIII, 167.

40 İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, Beyrut, trs., I, 264.

İslâm'da üretim ihtiyaca göre olduğundan tabii kaynakların israf edilmesi söz konusu değildir.[41] İsraf kültürünün bir hastalık gibi fertleri sarmasıyla, nefsinin isteklerine boyun eğmiş ve sadece tüketerek yaşamaya alışmış insanların sayısı giderek artmaktadır. İsraf ve aşırı tüketim sadece failine değil, aynı zamanda cemiyete de ciddi darbeler vurmakta, içtimaî hayattaki yaralar gittikçe büyümektedir. Yüz milyonlarca insanın açlık ve sefalet içinde bulunduğu dünyamızda israf edilen her bir değerden mesul olduğumuz açıktır.[42] Bu trajik durumlara karşı ilgisiz kalmamız düşünülemez.

İnsana emanet olarak verilen malı saçıp-savurmak, gerekli yerlere harcamamak, insanlar arsındaki ekonomik dengeyi bozup, kişiler arasındaki kıskançlığı artırmaktadır. Malı rastgele kullanmak, saçıp savurmak geçimsizlik doğurup aile düzenini de bozmaktadır. Bu hastalık cemiyete sirayet edince, cemiyeti de sarsıp malî gücü yok etmektedir. Ülkemizde bir grup insan nasıl harcayacağım, mücadelesini verirken, diğer bir grup da nasıl idare edeceğim, hayatta nasıl kalacağım kavgasındadır. Son asır Osmanlı ahlâkçıları, israfın sefahati artırıp cemiyeti yıktığını, fakirlik ve sefaletin de en sonunda iflası davet ettiğini, bunun ise esaret ve zilleti doğurduğunu ileri sürmektedirler.[43]

Dinen haram kılınan maddelerle lüks sayılanların tüketimi israf olduğu gibi, helâl kabul edilen maddelerin günün icaplarına göre ihtiyaçtan fazla tüketimi de haram veya mekruh sayılmıştır. Esasen genel olarak tutumluluk ve itidal İslâm'ın ibadetlerde bile öğütlediği temel bir ilkedir. Nitekim sorumluluklarını ihmal edecek derecede ibadete dalmak, camilerin aşırı biçimde süslenmesi, kabirlere fazla harcama yapılması vb. ölçüsüzlükler uygun görülmemiştir.[44] Seyyid Kutub (ö.1966), israf ve cimriliğin sosyal boyutunu şu şekilde dile getirmektedir: "İsraf hem nefsin, hem malın, hem de toplumun fesadına sebeptir. Cimrilik de öyledir. Çünkü mal sahibinin ve etrafındakilerin maldan yararlanmasına mani olur. Mal sosyal hizmetleri gerçekleştirmek için var olan sosyal bir araçtır. İsraf ve cimrilik sosyal çevrede ve ekonomik alanda aksaklıklara sebep olur. Malların saklanması da, hesapsız ve ölçüsüz bir şekilde harcanması da bir takım problemleri beraberinde getirir. Bu problemler kalplerin ve ahlakın bozulmasından kaynaklanmaktadır. İslam dini, bizzat ferdin kendisinden başla-

---

41 Tabakoğlu Ahmed, *İslâm ve Ekonomik Hayat*, 2.bsk., D.İ.B.Y., Ank. 1996,sh., 82.

42 Güner, agm., sh., 17.

43 Erdem, *Hüsameddin, Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1996, sh., 178.

44 Kallek, Cengiz, *"İsraf mad"*, XXIII, 179-180.

yarak hayatın bu yönünü tanzim eder ve iktisatlı olmayı imânın alametlerinden bir alamet sayar."[45]

Kısaca "İsraf "tan kaçınmayı emreden İslâm, bunun için özel bir çözüm bulmuş, bu derde çare olarak "iktisâd"ı teklif etmiştir. Bu da israf kelimesi gibi geniş ve dar anlamlara sahiptir. İktisat, geniş anlamıyla her türlü işte ve davranışta dengeli olmayı; dar anlamıyla da mâlî konularda ortalama harcamayı ifade etmektedir. Geniş anlamıyla iktisat sayesinde her şeyde denge tutturulacak; dünyevî ve dînî hayat; rûhî ve bedenî, maddî ve manevî melekeler dengeli olacaktır. Özel anlamda ise zorunlu ihtiyaçların ve zevklerin dengeli ölçülerle tatmin edilmiş olmasıyla, faydalı ve yerinde kullanım sayesinde maddî kaynakların herkesin yararlanacağı imkân olarak elde tutulması, korunması kabil olacaktır. İsrafın, dengesiz davranışın ve savurganlığın maddî, manevî sıkıntılara ve bozulmalara sebep olduğu aşikârdır. Yukarıda geçtiği üzere gerek ülkemiz gerek tüm dünya için ortaya çıkarılan istatistikî bilgiler hiç de iç açıcı değildir. O halde fertlerin ve toplumların "israf" karşısında bilinçli ve sorumlu davranmaları; "iktisad"ı bunun karşısında bir hayat tarzı olarak benimsemeleri hem kendi yararlarına hem tüm dünyanın yararınadır.[46] Bu durum, aynı zamanda dini bir görev olarak telakki edilmelidir.

V-Kur'ân-ı Kerim'de İsraf Olgusu

İsraf kavramı, Kur'ân-ı Kerim'de çok kullanılan kavramlardan biri olduğu gibi, bahsi geçen önemli ve kapsamlı kavramlardan birisidir. Kapsamının çok geniş olması asli manasından kaynaklanmaktadır ki, o da her şeyde normal sayılan sınırı aşmaktır. İsraf bu genel anlamının yanı sıra, daha ziyade *"malı harcamada aşırıya kaçmak ya da malı gereksiz yerlerde boşu boşuna harcamak"* şeklinde tarif edilebilecek özel anlamıyla meşhur olmuş ve Arapça' dan Türkçe'mize de bu manasıyla geçmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de israf kavramıyla ilgili birçok kelime mevcuttur. *"'Adv, İ'tida, 'utuv, tuğyan, bağy, ğulüv, ifrat, tefrit, tebzir, buhl, kater, kasd, ve iktisat"* bunlardan ilk göze çarpan bir kısmıdır. Bunlardan ilk sekiz tanesi israfın genel manasıyla (her şeyde haddi aşmak), diğerleri ise özel anlamıyla (savurganlıkla)ilgilidir.[47] Örneğin şu âyet-i kerimede*"Ey iman edenler!*

---

[45] Seyyid Kutub, *fi Zilâli'I-Kur'ân*, Kahire-Beyrut, 1990, V, 2579.

[46] Kayhan, age., sh., 149.

[47] Akdemir Hikmet, *"Kur'an-ı Kerim'de israf"*, Harran Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII, sayı: 1, Şanlıurfa, 2001, sh., 60-61.

Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı da aşmayın. Çünkü Allah sınırı aşanları sevmez." [48] buyurulmuştur.

İsraf kavramı, Kur'ân'da "esrefe" fiilinin değişik kipleri halinde 23 yerde geçmektedir.[49] İsraf kavramının geçtiği ayetler incelediğinde bu kavramın Kur'ân'da genellikle beş ayrı anlamda kullanılmış olduğu şu şekilde görülmektedir: a)- Tevhid inancından sapmak, Allah hakkında ve diğer dini konularda gerçekle ilgisi bulunmayan iddialar ileri sürmek.[50] b)- Bir kimsenin isyankârlığa saparak günahlara boğulmak suretiyle kendisine kötülük etmesi.[51] c)- Helâl kılınmış bazı nimetleri terk edip harama yönelme.[52] d)- Öldürmede aşırı gitmek, masum bir kimsenin haksız yere öldürülmesi.[53] e)- Kişinin kendisine ait veya sorumluluğu altındaki mal ve imkânları gereksiz yere harcaması.[54] Görüldüğü üzere farklı anlamlarda değerlendirilen israf kavramında esas kastedilen anlam, insanın yaptığı her eylemde haddi aşması, aşırıya kaçmasıdır.

Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde değişik anlamlarda kullanılan israf kavramı, zamanla Arap dilinde de anlam daralmasına uğramış, fıkıh, tasavvuf ve ahlak terminolojisinde genellikle ferdi harcamalardaki aşırılığı ifade etmeye başlamıştır. Yani israf kavramı, genelde bütün eylemlerde aşırılığa

---

[48] Mâide, 5/87.

[49] Abdulbaki, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, trs, sh., 349-350.

[50] Bk., Yunus, 10/83, Şuâra, 26/151-152; Tâhâ, 20/126-127; Mü'min, 40/28; Yâsin, 36/19.

[51] Zümer, 39/53.

[52] A'raf, 7/81.

[53] İsrâ, 17/33.

[54] Nisâ, 4/6; Furkan, 25/67. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk., Soysaldı, agm., sh., 94-98; Bulut, Ali, *Kur'an'daki Çok Anlamlı Kavramların Türkçe'ye Çevirisi Sorunu (İsraf Kavramı Örneği), Diyanet İlmi Dergi*, 2006, cilt: XLII, sayı: 1, sh,. 87-88. Kur'an-ı Kerim'de daha geniş yelpazede incelendiğinde israf kavramının kapsamına giren hususlar şu başlıklar altında da özetlenebilir: 1- Küfür ve Şirk 2- Büyük Günah 3- Kibir ve Zulümde İleri Gitmek 4- Katilden Başkasının Öldürülmesi 5- Öldürülen Bir Kişiye Karşılık Çok Kimsenin Öldürülmesi 6- Müsle Yapmak 7- Cinsel Arzuların Tatmininde Meşru Sınırı Aşmak 8- Beslenme ve Giyinme Konusunda Aşırı Gitmek 9- Haram Yemek 10- Helal Olan Şeyleri Haram Saymak ll- Malın Hepsini Dağıtıp Muhtaç Duruma Düşmek 12- Zekat Vermemek 13- Malı Günah Yollarda Harcamak 14- Halktan Zekat Miktarının Üstünde Bir Meblağ Toplamak. Bk., Akdemir, agm., sh., 60-61; Kayhan, agm., sh., 156 vd.

kaçma, özelde ise ekonomik işlerde, para vb. malda aşırı harcama anlamlarını ifade etmektedir ve bu özel anlamıyla yaygınlaşmıştır.[55]

"Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır."[56] âyetinde Allah Teâlâ, müminlerin vasıflarını belirterek, onların bir denge içerisinde olduklarını bildirir. İnfakta israf, harcamada haddi aşmak anlamına gelmektedir. Harcama ya bir zaruret veya bir ihtiyaç veya bir güzellik için yapılır. Zaruri olan harcama yapılmayınca yaşamak mümkün olmaz; mesela ölmeyecek kadar yemek bir zarurettir. İhtiyaç duyulan harcama yapılmazsa güçlük çekilir; mesela doyacak kadar yemek, ihtiyaçtır. Güzelleştirme için yapılacak harcama yapılmazsa, güzel olmaz; hoş yemek gibi. Ferdin ve toplumun kendi kazancına göre bu derecelerden bir sınırı vardır. Şu halde ne zaruret, ne ihtiyaç ve ne de güzellik için olmayan, faydasız, zararlı, meşru olmayan yönlere yapılan harcama herkes için israftır.[57] Harcamalarda israf ile cimrilik arasında orta bir yol tutmak ise iktisat olarak adlandırılır.

Nitekim Yüce Allah, Kur'ân'da; "Ey Adem oğulları, her mescide girişinizde temiz ve güzel elbiselerinizi giyin, yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez." buyurmuştur.[58] Kaynakların verdiği bilgiye göre bu ayet müşriklerin "Biz içinde günah işlediğimiz elbiselerle tavaf yapmayız" diyerek Kâbe'yi çıplak olarak tavaf etmeleri üzerine inmiştir. Dolayısıyla ayette geçen "ziynet" (süs) kelimesi bir görüşe göre "elbise" anlamındadır ve bununla mescide giderken ya da namaza dururken en azından avret yerini örtecek kadar bir elbisenin giyilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise, ziynet kelimesi zahir manasıyla bütün süs sayılabilecek şeyleri

---

[55] Kallek, *"İsraf" mad"*, XXI, 179; Bulut, agm., sh,. 88. Kur'an-ı Kerim meali yazan ilim adamlarının israf kavramında olduğu gibi Türkçe'ye geçen kelimelerdeki anlam daralmasına dikkat etmeleri gerekmektedir. Bu konuda çalışacak araştırmacıların her iki dile de yani hem Arapça'ya hem de Türkçe'ye iyi hakim olmaları gerekir. Çünkü israf gibi çok anlamlı kelimelerin anlamları verilirken ilk önce bunların kullanıldıkları bağlama dikkat edilmeli, kelimenin anlamını vermek için öncelikle ilk dönemde yazılan sözlük ve tefsirlerden istifade edilmelidir. Yoksa israf kavramında olduğu gibi daha pek çok kavramda da benzer yanlışlıklar ortaya çıkacaktır. Bulut, agm., sh., 94.

[56] Furkan, 25/67.

[57] Bk., Kallek, *"İsraf mad."*, XXIII, 179; Yazır, Elmalılı, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul trs, VI, 87-88; Soysaldı, agm., sh., 94-98; Akdemir, sh., 32-40.

[58] A'raf, 7/31.

kapsamaktadır.[59] Âyette geçen "israf etmeyin" ifadesinden ne kast edildiği hususunda değişik görüşler öne sürülmüştür. Bunlar kısaca şu başlıklar altında toplanabilir: 1)- Beslenme ve giyinme konusunda aşırıgitmek 2)- Aşırı derecede fazla yemek yemek 3)- Canının çektiği her şeyi yemek 4)- Haram yemek 5)- Helal olan şeyleri haram saymak[60]

Bir diğer âyette; "Ürün verdiği zaman ürününden yiyin, devşirildiği ve biçildiği gün de hakkını verin; israf etmeyin, çünkü Allah müsrifleri sevmez."[61] buyrulmaktadır. "Allah israf edenleri sevmez." âyetinde ifade edildiği gibi Müslüman, israfla cimrilik arasında orta bir yol tutan insandır. O, sahip olduğu niteliklere göre hareket ederek tüketiminde ve harcamalarında israf etmediği gibi cimrilik de etmez. Çünkü israf hem kişiyi, hem de toplumu dejenere eder, bozar. Cimrilik de bunun zıddı olarak malı hapsederek ne sahibinin faydalanmasını mümkün kılar, ne de toplumun istifade etmesini sağlar. Gazzâli'ye (ö.505/1111) göre, Allah'ın verdiği malı, yaratılış gayesi için harcamaktan kaçınarak elde tutmak cimrilik; yaratılış gayesinin dışında kullanmak israf; yaratılış gayesine uygun olarak harcamak da cömertliktir.[62]

Âyetin indiriliş sebebi hakkında, kaynaklarda İbn Abbas'tan gelen şöyle bir rivayet nakledilmektedir "Sâbit b. Kays b. Şemmas 500 tane hurma ağacının meyvesini topladı ve onların hepsini bir günde dağıttı, ailesine hiçbir şey bırakmadı. Bunun üzerine bu âyetin nazil olduğu ifade ediliyor."[63] Bu yoruma göre âyet sadakanın sınırını çizmektedir. Kendisini muhtaç duruma düşürmeyecek kadar vermektir. Bu sınıra riayet edilmediği takdirde, sadakanın veriliş gayesine ters bir durum ortaya çıkacaktır. Çünkü sadakanın veriliş gayesi fakirliği ortadan kaldırmaktadır. Başka bir ifadeyle toplumdaki fakir insanların yoksulluk sınırının üstünde bir seviyeye çıkarmaktır. Kişi malının hepsini dağıtırsa bizzat kendisi, kendisini bu seviyenin altına indirmiş ve topluma yük olmuş olur. Bu yoruma kıyasla israf kavramının başka bir boyutunun daha olduğu düşünülebilir. O da "sevap ve hayır işlerinde olsa bile, kişinin kendisine zarar

---

[59] Bkz., İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, tahkik: es-Seyyid Ahmed Sakar, Beyrut, t.y. sh., 167; Akdemir, agm., sh., 39.

[60] Akdemir, sh., 40-42.

[61] En'âm, 6/141.

[62] Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ-i Ulumu'd-Din*, Beyrut, trs., III, 63.

[63] Bk., Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'ân*, Beyrut, 1980, VIII, 45; Suyuti, Abdurrahman b. el-Kemal Celalüddin., *ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur*, Beyrut, 1983, III, 369.

verecek ölçüde ileri gitmesidir."[64] Nitekim Allah Rasulü, gecelerini namazla, gündüzlerini devamlı olarak oruçla geçiren bazı sahabileri "bu aşırılığı bırakıp i'tidalli davranmaları" konusunda uyarmıştır.[65] Taberî (ö.310/922), konuyla ilgili şu açıklamayı yapar: israf, Arapça'da ya ifrat ya da tefrit yoluyla infak ve ihsanda orta yoldan sapmaktır. Herkesin malumudur ki muhtaç olacak kadar malını insanlara dağıtan kimse müsriftir. Allah'ın verilmesini emrettiği meblağı eksilten kimse de böyledir. Zekât vermeyen ya da ailesinin nafakasını kısan kimse gibi vatandaşından Allah'ın kendisine izin vermediği bir malı alan idareci de böyledir. Yani o da müsrif sınıfına dahil olur.[66] Önemli olan insanın hem kendisine zarar vermemesi, hem de çoluk-çocuğunun mağdur edilmemesidir.

İslâm, insan hayatının dengede olmasını istiyor. İnançta, amelde, ahlâkta, mal kazanmada, harcamada, sevmede ve nefret etmede. İslam, insanların hayatını her yönden düzenlemiş, ifrat ve tefrit diye nitelendirdiğimiz her türlü aşırılığın karşısında olduğunu belirterek daima itidal yani orta yolu tavsiye ve teşvik etmiştir. Harcamalar noktasında ifrat ve tefrit, kendisini israf ve cimrilik olarak gösterir. İsraf, tamamen düşüncesizce, gerektiğinden çok daha fazlasını harcamak, cimrilik de harcanması gereken yerde kısmaktır. Öyle ise, israf da cimrilik de, Kur'ân'ın özündeki denge prensibini bozmaktadır. Kur'ân, her iki davranışın da uygun olmadığını, bu ikisi arasında orta bir yol izlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Tüketim ve harcamanın en aşağı derecesi cimrilik, ortası iktisat, aşırısı ise israftır. Allah, israfı da cimriliği de haram kılmıştır. İşte Allah Teâlâ'nın hükmü: *"Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf da etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın."*[67] İslâm'ın bize sunduğu mesaj; tüketimde i'tidal üzere olmak, gereğinden fazla veya eksik harcamaktan kaçınmaktır. İsrafın mukabili olan iktisat müminler için övülmüş bir vasıftır. Kur'ân, getirmiş olduğu israf yasağıyla, orta yol veya denge ilkesinin bir görünümünü sergilemektedir. Bu prensiplerin bir uzantısı olarak da ferdin terkibinde yer alan, madde ve ruha aynı anda haklar tanımış ve bu temel-çekirdek yapıda bozulma ve sapmaları önlemiştir.[68]

Kur'ân-ı Kerim'de israfla ilgili birçok kelime ve kavram zikredildiğini yukarıda ifade etmiş idik.[69] İşte bu kavramlardan biri olan "tebzir" kavramının

---

[64] Akdemir, agm., sh., 43-44.

[65] Buhâri, Savm, 155, Teheccüd, 20.

[66] Taberi, age., VIII, 46.

[67] İsrâ, 17/29.

[68] Soysaldı, agm., sh., 99.

[69] Zikredilen bu kelime ve kavramlarla ilgili analizler için bk., Akdemir, agm., sh., 48-53.

israf kavramıyla eş anlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Harcamada ifradı, aşırılığı ifade etmek üzere bu kelime kullanılmaktadır. "Malı saçıp-savurmak, telef etme, gerektiği yerlere sarf etmemek, yerli yerinde değil de yok olup gideceği yerlerde harcamak" manalarına gelen "tebzir" kavramı israfın bir çeşidi olduğunu söyleyebiliriz.[70] Nitekim bu hususta Kur'ân'da şöyle buyurulmaktadır: *"Akrabaya hakkını ver, yoksula ve yolda kalmışa da. Gereksiz yere saçıp-savurma. Çünkü böyle saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankördür."*[71] Âyet-i kerime, gereksiz harcamaların kötülüğüne işaret etmekte ve bu işi yapanların şeytanla olan ilişkisi gündeme getirilmektedir.

Meseleye bu açıdan bakılınca, Allah'ın tüm nimetlerini takdir etmek, kadri kıymetini bilmek ve onların karşılığında Allah'a şükretmek ahlaki bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Kur'an'ın israfı yasaklamasının nedeni de bu bağlamda daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'an, Allah'ın nimetlerini ayet olarak görmeyen/göremeyen, onlar üzerinde derin derin düşünüp gerekli dersleri çıkarmayan; sonuç olarak da Allah'a teşekkür yerine, nankörlük eden ve O'nun sunduğu nimetleri hoyratça kullanan kimseleri kınar. Bu davranışı ortadan kaldırmaya çalışır. İsraf, sadece doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi değil, aynı zamanda tüm bu nimetlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a karşı da bir saygısızlıktır. Bu nedenle İslam'a göre yeme-içme helal, ancak israf haramdır. Savurganlık ve aşırı tüketim sadece bizleri değil, gelecek nesilleri de etkileyecektir.[72] İbn Hazm (ö.456/1063), bu konuda şöyle der: "İsraf, az veya çok olsun Yüce Allah'ın haram kıldığı bir şeye harcama yapmada bulunmaktır. Yahut israf, zarureten ihtiyaç duyulmayan bir şeye, kişiyi fakir düşürecek derecede harcamada bulunmaktır veya israf, az da olsa malı boş yere ziyan etmektir. Bunların dışında, harcama çok olsa bile helaldir ve israf değildir."[73]

Kur'ân'da geçen fesat çıkarılmaması ve tahripkâr davranılmamasıyla ilgili âyetler, çevredeki maddi kirlenme ve tükenişin aslında insanlığın evrensel ahlaki değerlerden uzaklaşmasından doğan manevi kirlenmenin bir sonucu olarak değerlendirilebileceğini, en azından aralarında kuvvetli bir bağlantı bulunduğunu göstermektedir.[74] *"Yeryüzünde bozgunculuk yapan, ıslah etmeyen israf-*

---

[70] Bk., İbn Manzûr, age., IX, 148; Akdemir, agm., sh., 57-58.

[71] İsra, 17/26-27.

[72] Özdemir, İbrahim, *"Kur'an ve Çevre"*,İslami İlimler Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Güz 2006, sh., 181.

[73] İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, el-Muhalla, Mısır, 1347, VII, 428; Yiğit, agm., sh., 148.

[74] Heyet, age., II, sh., 462.

çıların emrine itaat etmeyiniz."[75] *"Yeryüzünde fesat çıkarmayın..."*[76] *"İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesat) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır."*[77] Beydâvî'ye göre, âyette geçen fesattan maksat, insanların günahları ve isyanları yüzünden kıtlık, yangın, sel felâketlerinin çoğalması, bereketin kalkması ve zararların çoğalmasıdır.[78]

"Dönüp gidince (veya işbaşına geçince) yeryüzünde bozgunculuk yapmaya, ekin ve nesli yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu (fesadı) sevmez."[79] Kur'ân'da geçen bu tip zararlı, tahripkâr kişiler, insan ve hayvandan türeyen nesli ve ekini helak ederler. Yani onların fesadı umumidir. Hars, ekin ve meyvelerin yetiştiği yer ve tarladır. Nesil de, canlıların yavrularıdır. İnsanları ayakta tutan da bu iki unsurdur. Dolayısıyla bu ikisinin ifsadı, insanlığı yok etmek demektir.[80] Fesat, bozgunculuk ve tahrip etme olayı sadece bir alan ile sınırlı olmayıp, her sahada kendini gösterebilir. Bu âyette de fesat ve bozgunculuğun çok geniş sahada cereyan ettiği ifade edilmektedir.

Kısaca Kur'ân, maddî ve manevî tüm dengesizlikleri, dengeyi bozmaların tümünü "israf" kelimesiyle ifade etmektedir. Konusuna ve maddesine göre anlam yüklenen kelime Kur'an'ın kullanışında şirk, küfür, haram, aşırılık, savurganlık vb. çok geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Ancak, zamanla bu kelimenin anlamı daraltılmış, mâlî konulara ve harcamalara hasredilmiş; sadece maddî tasarruflardaki aşırılık ve savurganlık israfla ifade edilir olmuştur. Kur'an'ın kullanımıyla iktisat da anlam genişliğine sahip bir kavramdır. Kısaca iktisat dengeleri korumadır. Ne var ki, "israf" kelimesinde olduğu gibi "iktisat" kelimesinde de anlam daralması olmuş, bu da zamanla mâlî konulara tahsis edilmiştir. Dolayısıyla iktisat, maddî zenginlikleri ihtiyaç duyulduğu kadar ve maksadına uygun biçimde harcamak şeklinde anlaşılır olmuştur.[81]

---

[75] Şurâa, 26/151.

[76] Bakara, 2/11.

[77] Rûm, 30/41

[78] Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Envâru't-Tenzîl Esrâru't-Te'vîl*, (Mecmûâtü mine't-Tefâsîr içinde), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1319, V, 49.

[79] Bakara, 2/205.

[80] Muhammed es-Sabûnî, *Safvetü't-Tefâsir*, terc. ve tahric: S.Gümüş-N.Yılmaz, Ensar Neşr., İz Yay., İst., 1992, I, 245.

[81] Kayhan, agm., sh., 152-153.

Modern çevre anlayışı ve bilincinin en temel ilkelerinden birinin doğal kaynakları israf etmeme, doğal niteliğini bozmama, yeniden kullanma, sürdürülebilirlik olduğu düşünülürse, Kur'an'ın etrafımızdaki varlıklarla ilgili olarak *"âyet, nimet, şükür ve israf etmeme"* bağlamındaki vurgusunun anlamı daha iyi anlaşılmaktadır. Kur'an'ın çizdiği *insanın* davranış modeline bakıldığında, etrafındaki varlık âlemini, O'nun varlığının delili olarak gören; bu nimetlere karşı ahlaki bir tutumla teşekkür eden ve bu nimetlerin kullanımında her türlü aşırılık, keyfilik ve savurganlıktan kaçınan bir insan tipolojisi karşımıza çıkmaktadır.[82] Kur'ân-ı Kerim israfı yasaklarken insanları inançta, fikirde, sözde, fiilde, bütün davranış ve sosyal ilişkilerde, kısacası her şeyde orta yolu takip edip i'tidalli olmaya davet etmektedir. Diğer taraftan toplumun ayakta durmasını sağlayan en önemli unsurlardan biri olan sermaye ve tüm mal varlıklarının akıllıca; yerli yerinde; en küçük ve değersiz sayılabilecek türlerinin bile heder edilmeden kullanılmasını emretmektedir. Toplumların çöküşüne zemin hazırlayan tüketim çılgınlığının da önünü kesmektedir.[83] Toplumun sağlam bir şekilde ayakta durması için herkesin bu bilinçte olması gerekir.

VI-Hadislerde İsraf Olayı

"Sade yaşamak imandandır; sade hayat sürmek imandandır."[84] Hz. Peygamber, ömrü boyunca gösteriş ve kibirden uzak sade, mütevâzî ve mu'tedil bir hayat yaşamıştır. Onun hayatının hiç bir safhasında aşırılık ve savurganlık yoktur. Çünkü tebliğ ettiği İslam dini, sürekli orta yolun takip edilmesini isteyen bir dindir. İnsanlara yasak ettiği bir şeyi kendisinin yapması düşünülemez. O şöyle buyurur: *"Haddi aşanlar helâk olmuşlardır."*[85] *"Ey insanlar size orta yol gerekir..."*[86] Şu âyet de bu hadisleri desteklemektedir: *"İşte böylece sizin insanlığa şâhitler olmanız Rasûlün de size şâhit olması için sizi orta (vasat, mu'tedil) bir ümmet kıldık."*[87] Mu'tedil çizgiyi aşma şeklinde yorumlanan aşırılık, hayatın her safhasında inançta, ahlâkta, ibâdette, sosyal hayatta, çevre ile olan ilişkilerde ortaya çıkabilir. Aşırılık, insanı ve toplumu felâkete götüren bir faktördür. Halbuki İslâm'ın gönderiliş amacı ise, insanı ve toplumu her türlü aşırılıktan kurtarıp mu'tedil bir yaşam öngörerek felaha, sükuna ve huzura kavuşturmaktır.

---

[82] Özdemir, agm., sh., 181.

[83] Akdemir, agm., sh., 61

[84] Ebû Dâvud, Tereccül, 2. Ayrıca bk., İbn Mace, Zühd 4.

[85] Müslim, İlim, 7.

[86] İbn Mâce, Zühd, 28.

[87] Bakara, 2/143.

Hz. Peygamber, sahâbe arasında iman coşkusuyla ibâdetlerde aşırı gidenleri uyararak daha fazla ibâdet etme niyetiyle evlenmemek, sürekli oruç tutmak, geceleri sabahlara kadar nâfile ibâdet etmek isteyenleri bu yanlış kararlarından vazgeçirmiş ve aşırı gidenleri sert bir şekilde uyarmıştır. Hatta *"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."* buyurarak[88] insan fıtratına aykırı hareket edilmesine asla izin vermemiştir. Çünkü bu durum ibadetlerde aşırılık olarak görülmüştür. Halbuki İslam dini, her zaman insan fıtratına uygun olarak itidal yolunu göstermiştir. Başka bir hadiste de Hz. Peygamber, *"Ey insanlar! Takat getireceğiniz işler yapın. Zira siz usanmadıkça Allah da (sevap yazmaktan) usanmaz. Allah'a en hoş gelen az da olsa devamlı olanıdır."*[89] buyurmuştur. İ'tidâl üzere olunmasının öngörmüştür.[90] Hz. Peygamber devamla şöyle buyurdu: *"(Ashabım) orta yolu tutun, sabah ve akşam vaktinde, bir miktar da gecenin son kısmında (ibâdet edin). İ'tidali iltizam ediniz ki maksâdınıza eresiniz"* [91]*"Dinde aşırılıktan sakınınız. Sizden öncekiler ancak dindeki aşırılıkları sebebiyle helâk oldular."*[92] *"Ey insanlar size orta yol gerekir. Siz bıkmadıkça Allah asla bıkmaz."* [93] Nitekim Câbir b. Semure (r.a.), *"Ben Rasûlullah (a.s.) ile namaz kılardım. Onun namazı da mutedil idi hutbesi de mutedil idi.*[94] açıklamasıyla Hz. Peygamber'in ibadet alanındaki tutumuna işaret etmiştir. Yine Hz. Peygamber, zaman zaman yaptığı dualarda kendinin bağışlanmasını; bilgisizliği sebebiyle düşebileceği hatalarının affedilmesini Yüce Allah'dan dilemesinin yanısıra, israfını da affetmesini niyaz etmiştir[95] Ebû Musa el-Eş'arî (r.a.), Peygamber (a.s.)'dan bu manada şu hadîs-i şerîfi/duâyı rivayet etmiştir: *"Rasûlullah, Rabbim, bana hatamı, cehlimi, işimdeki aşırılığımı ve benden daha iyi bildiğin şeylerimi bağışla...* diye duâ ederdi."[96] Aşırılıklardan uzak, orta yolun takip edilmesi ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

---

88 Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Ebû Dâvud, Tatavvu, 27; Nesâî, Nikâh, 4.

89 Müslim, Salâtu'l-Müsâfirîn, 215; Hadisin değişik lafızlarla nakli için bk. Ebû Dâvud, Tatavvu, 27; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 40.

90 Bu konuyla igili geniş bilgi için bk., Candan Abdulcelil, *Dinde Aşırılık ve İtidal*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2009; Aşık Nevzat, *İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamber'in Tutumu*, Tibyan Yayıncılık, 5. Baskı, İzmir, 2005; Kavaklıoğlu Mahmut, *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

91 Buhârî, Rikâk, 18;

92 Nesâi, Menâsik, 217; İbn Mâce, Menâsik, 63; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 215.

93 İbn Mâce, Zühd, 28; Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, I, 410.

94 Ebû Dâvud, Edeb, 2.

95 Nevevî, Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, XVII.40.

96 Müslim, Zikir, Dua ve Tevbe, 70.

Zarar vermeyi, zarara uğramayı reddeden Hz. Peygamber[97], ömrü boyunca israfla da mücadele etmiştir. Çünkü İslâm'a göre savurgan insanlar, Allah'a karşı nankör olan insanlardır.[98] Harcama konusunda orta yolun takip edilmesi emredilmiş, ne cimri olunması, ne de müsrif davranılması hoş karşılanmıştır.[99] Hz. Peygamber, nehir kenarında olsa bile abdest alan bir kişiye abdest suyunu israf etmemesi uyarısında bulunmuştur.[100] Hz. Peygamber, bu yaklaşım tarzıyla sahabeyi her türlü israf karşısında eğitmeyi ve buna alıştırmayı amaçlamaktadır. Bir gün abdest alırken Sa'd b. Ebî Vakkâs'a rastlayan Hz. Peygamber onun fazla su kullandığını görünce *"Bu ne israf!"* buyurmuştur. Sa'd'ın: Abdestte de israf olur muymuş? demesi üzerine: *"Evet, akmakta olan bir nehrin başında bile olsan."*[101] diye karşılık vermiştir. Burada ayrıca nimet bol dahi olsa gereği kadar kullanmayı tavsiye ve israfı alışkanlık haline getirmekten men sadedinde önemli bir eğitim verildiği de gözden kaçmamaktadır.[102] Başka bir zamanda abdest konusunu soran bir sahabiye Hz. Peygamber, abdest alınışını izah ederek uzuvların üçer defa yıkanacağını ifade ettikten sonra şöyle buyurmuştur: *"Abdest böyle alınır, kim buna ilavede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur."*[103] Burada da sahabi, israfa düşmeme konusunda adeta eğitilmektedir. Böylece bu eğitimi alan sahabi, hayatının her safhasında israf konusunda hassas olmuştur. Hz. Peygamber, *"Bakınız! su, içecek olarak dünyada ve ahirette (insanoğluna bahşedilmiş) en aziz nimettir."* buyurmuştur.[104] Peygamberimiz, vesveseye kapılanlara da şu mesajı vermektedir. *"Suyun vesvesesinden sakının."* buyurarak[105] israftan uzak kalmaları için şüphe ve vesveseden uzak kalınmasını istemektedir.

---

[97] Mâlik, Muvatta, Akdiye, 31; İbn Mâce, Ahkâm, 17; Müsned, V, 327.

[98] İsra, 17/26-27.

[99] Bk. İsra, 17/29; Furkan, 25/67.

[100] İbn Mâce, Tahâret, 48; Ahmet b. Hanbel, Müsned, II, 221.

[101] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 221; İbn Mâce,Tahâret, 48, 425. İbn Mâce'de tahâret kitabının 48. bâbının adı "Abdestte kasd/dengeli olma ve onda aşırılığın mekrûh olduğu bâbı"dır.

[102] Kayhan, agm., sh., 164-165.

[103] İbn Mâce, Tahâret, 48; Nesâî, Tahâret, 105. Buhari, bir babbaşlığını "ilim ehli abdest alırken israf edilmesini ve Hz.Peygamber'in fiillerinden daha aşırı gidilmesini kerih gördüler" (Buhârî, Vudu', l) şeklinde koymuştur.

[104] Hâkim en-Nîsâbûrî, age., IV, 138.

[105] Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 86, 87, V, 55; Ebû Dâvud, Taharet, 45.

Böylece Hz. Peygamber, her şeyde olduğu gibi abdest ve gusül maksadıyla suyu kullanırken de israftan, lüzumsuz miktarda kullanmaktan kaçınırdı. O, abdestte ve gusülde gereği kadar su kullanırdı. Duruma göre uzuvlarını bir, iki, üç defa yıkayarak abdest alırdı; azami yıkama sayısı üçtü ve bu onun abdesti olmuştur. Hz. Osman, organlarını üçer kez yıkayarak abdest alır, bunun Rasûlullah (a.s.)'ın abdesti olduğunu söylerdi.[106]

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, bugün dünyanın toplam su rezervi 1,4 milyar m^3'tür. Bu suyun sadece % 0,3 kadarı tatlı su kaynağı olarak nehirlerde ve göllerde bulunmaktadır. Ülkemiz, dünyanın en hızlı nehirlerinden birkaçına sahip olsa da, su rezervleri bakımından alt sıralarda yer almaktadır. Basit bir hesapla dakikada 10 damla su kaçıran bir musluk, ayda 170 litre suyun israfına sebep olmaktadır. Bugün dünyamızda yaklaşık 7 milyar kadar insan yaşamaktadır. Her biri, el yıkarken, diş fırçalarken, abdest alırken veya banyo yaparken fazladan günde 1 litre su harcamış olsa, bu miktar günde 7 milyar litre veya 7 milyon ton su israfı demektir. BM verilerine göre, bugün dünyada 1,4 milyar kişi, temiz, içilebilir sudan mahrum durumdadır. Yine dünya nüfusunun % 40'ı (2,6 milyar kişi), sağlık açısından sakıncalı suyu tüketmek zorundadır. Tatlı su kaynaklarının sınırlı olduğu düşünüldüğünde bu rakamlar, suyun nasıl bir itina ile kullanılması ve israf edilmemesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.[107] Onun için suyun kıymetini takdir etmek gerekir.

Hz. Peygamber, israfla olan mücadelesini gösteren şu hadis dikkat çekicidir: *"Kibir ve israfa kaçmaksızın yiyiniz, içiniz, giyininiz ve sadaka veriniz. Zira Allah, kulunun üstünde nimetini görmek ister."*[108] Peygamber (a.s.), yeme-içmenin yanında sadaka vermeyi teşvik ederken işin tehlike boyutunu; maddî tehlike olan israf etmeyi ve manevî/psikolojik tehlike olan böbürlenmeyi, büyüklenmeyi de yasaklamıştır. Bu anlamda İbn Abbâs (r.a.)'ın da *"İki şey; israf ve kibir günahları sana bulaşmadığı sürece helalden istediğini ye, istediğini giyin."*[109] dediği nakledilir. Hadiste kibir ve israfın birlikte zikredilmesi her kavramın bir birini desteklemesinden kaynaklanmaktadır. Kibirli insan israfa meyilli olup, israf eden de kibre meyilli olan insandır.

---

[106] Bk., Buhârî, Vudû', 1, 5, 23, 24, 25, 50.

[107] Bk., http://www.ramazanozey.net (Susuzluk Bunalımı); Güner, agm., sh., 16.

[108] Buharî, Libas,1; Nesaî, Zekat, 66; İbn Mâce, Libas, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 247, 274, 328.

[109] Buhârî, *Sahîh*, Libâs, 77.

Allah'ın kulunun üzerinde nimetinin eserini, belirtisini görmek istemesi, zenginin zengin gibi giyinmesi, fakirin fakir gibi giyinmesi anlamlarını da taşır. Çünkü zengin o haliyle kendisinden zekât ve sadaka talep edilebilecek bir kimse olduğunu ortaya koymuş olacaktır. Fakirin de giyim kuşamıyla muhtaç bir kimse olduğu anlaşılabilecektir. Kısacası zenginin fakir gibi giyinmesi tevâzu sayılmaz, tıpkı âlim olan kimselerin bu hallerini gizlemelerinin tevâzu sayılmaması gibi. Onlar da ilimlerini ortaya koymalıdırlar ki insanlar kendilerinden istifade edebilsinler.[110]

Aynı zamanda O, yiyeceklerin zayi edilmemesi için de uyarılarda bulunmuştur. *"Biriniz lokması (yere) düştüğü zaman (bulaşan toz, toprağı) ondan gidersin ve onu yesin. Şeytana bırakmasın."* Sonra bize yemek kabını silmeyi emrederek şöyle buyurdu: *"Şurası bir gerçek ki, hiç biriniz yemeğinin neresinin kendisi için bereketli olduğunu bilemez.* [111]diyen Hz. Peygamber, böylece yere düşen yiyeceklerin terkedilmeyip kullanılmalarını öngörmüştür.[112] Çünkü bugün küçük bir yiyeceği terk eden kişinin, yarın daha büyük yiyecekleri atması onun için daha kolay olacaktır. Dolayısıyla israfın önüne bu şekilde geçilmesi mümkün olmayacaktır. Bazı insanlar, kibir sebebiyle düşen bir yiyeceği almaz. Özellikle sosyete kesimi arasında modaya uyarak tabakta yemek artığı bırakmayı marifet sayanlar vardır. Bereket konusu da yabana atılamayacak bir konudur. Çünkü başka bir hadiste *"İki kişilik yemek üç kişiye, üç kişilik yemek de dört kişiye yeter."*[113] buyrulmuştur. Peygamberimiz yukarıdaki hadisinde aynı zamanda *"parmakların yalanmasını"* ister. İmam Birgivi (ö.981/1573), parmakları yalamanın, tabağı silmenin ve yere düşenleri kaldırmanın faydalarını şöyle sıralamaktadır: a)-İsraftan sakınmaktır b)-Kibir ve gösterişi gidermek ve yok etmektir c)-Bereket elde etme ihtimali vardır d)-Peygambere uymak ve emrine tutunmaktır e)-Elindeki nimeti elde tutmaktır f)-Bol rızkın gelmesine sebep olur.[114] Hz. Peygamber, bir parça ekmeğin ne büyük bir hürmete layık olduğuna şöyle işaret buyurmuştur: *"Yâ Âişe! (Ekmek) değerli(dir) ona karşı saygı göster. Zîrâ ekmek, hangi toplumdan nefret etmişse (kaçırılmış) katiyyen bir daha onlara geri dönmemiştir."*[115]

---

[110] M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfi Çakan-R. Küçük, *Riyâzü's-Sâlihîn'in Tercüme ve Şerhi*, Erkam Yay., İst., 1997, IV, 328.

[111] Müslim, Eşribe, 134, 136, 137; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 177, 290.

[112] Dârimî, Et'ime, 8.

[113] Buhârî, Et'ime 11; Müslim, Eşribe 179-181. Ayrıca bk. Tirmizî, Et'ime 21; İbn Mâce, Et'ime, 2.

[114] Hadimi, Ebu Said Muhammed, *Barikatı Mahmudiyye fi Şerh-i Tarikatı Muhammediyye*, İstanbul, 1326, III, 53-54.

[115] İbn Mâce, Et'ime, 52. Hadis zayıf olarak değerlendirilmektedir.

Aynı zamanda O, insanları tasarrufa da teşvik etmektedir:*"Ey insanlar size iktisat gerekir."*[116] *"Kim iktisat yaparsa fakir düşmez."*[117]*"Kanaatkâr ol ki, insanların Allah'a en çok şükredeni olasın."*[118] *"Müslüman olan, yeterli geçime sahip kılınan ve Allah'ın kendisine verdiklerine kanaat etmesini bilen kurtulmuştur."*[119] Hz. Peygamber, israfla olan mücadelesinde kanaatkar olmayı tavsiye ederken diğer yandan lüks giyinme konusunda da şu uyarıyı da yapmıştır: *"Bir kimse, gücü yettiği halde mütevazi davranarak lüks elbise giymeyi terk ederse, Allah kıyamet gününde o insanı yaratıklarının en başında huzuruna çağırır ve onu iman ehlinin giyeceği elbiselerden dilediğini giymede serbest bırakır."*[120]

"Allah Teâlâ size üç şeyi haram kıldı; annelerin hakkına riayet etmeyip, onlara isyan etmenizi, kız çocuklarını (diri diri) gömmenizi ve verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını. Üç şeyi de mekruh kıldı; dedikoduyu, lüzumsuz soru sormayı ve mal zayiatını."[121] Hadiste sözü edilen "mal zayiini" lüzumsuz harcama olarak anlayan âlimler şöyle demektedirler: "Malına kıyma! Allah sana o malı temlik buyurmamıştır; onu sana hakikatte maişet vesilesi kılmıştır. Böyle iken sen onu verilmeyecek müsrif kişilere verirsen, sonra muhtaç durumda kalırsın" Kısaca mal israf etmek, hiç bir akıl sahibinin garaz ve mülahaza etmediği bir şekilde mal harcamaktır. Bu da hem fertler, hem de cemiyet için tehlikedir. Fertlerin mal israfı, kendisi için ne kadar zararlı ise, milli serveti heba ettiği için de cemiyete öylece zararlıdır. Bundan hareketle, fertlerin kazancı ve tasarrufu, cemiyeti ne derece takviye ederse, israf ve telefi 'de o nispette zaafa uğratır[122] Dinen izin verilmeyen yerlerde harcama yapmak malı zayi etmek demektir.

"Canının her çektiğini yemen israftır."[123] Bu hadis, israfın bir başka boyutuna dikkat çekmektedir. O da insanın nefsani arzularını tatminde, meşru ve mubah sınırlar içinde olsa bile aşırıya kaçmasıdır. Böyle bir davranış nefis terbiyesine aykırıdır. Nefsin meşru isteklerinin hepsini geri çevirip ona zulmetmek ne

---

[116] İbn Mâce, Zühd, B. 28.

[117] Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 447.

[118] İbn Mâce, Zühd, 24.

[119] Müslim, Zekat 125. Ayrıca bk., Tirmizi, Zühd, 35.

[120] Tirmizî, Sıfatu'l Kıyamet, 39. Ayrıca bk.,Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 338, 339.

[121] Bk., Buhârî, İstikrâz, 19, Edeb, 6, Zekât, 53; Müslim, Akdıye, 10-14; Malik, Muvatta, Kelam, 2; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 337, 360, IV, 246, 249, 254.

[122] Bk., Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, D.İ.B.Y., Ank., 1975, VII.292-303.

[123] İbn Mâce, Et'ıme, 51.

kadar yanlış ise, onun her arzusunu yerine getirip onu şımartmak da o kada yanlış ve tehlikelidir. Öyleyse bu hususta orta yol bulunmalıdır. Hadiste geçe *"her istediğini yemek"* ifadesine kıyas ederek *"nefsin her arzu ettiği şeyi yerine ge tirmek israftır"* denebilir. Mesela her istediği meşrubatı içmek, her uykusu geld ği anda uyumak, aklına her gelen şeyi söylemek, duyduğu her şeyi her istediğ ne aktarmak gibi. Her uykusu geldiğinde uyuyan kimse, değerli vaktini isra etmiş olmaz mı? Her istediğini satın alan kimse ihtiyaç sınırını aşacağı için ma lını israf etmiş olmaz mı? Aklına her gelen şeyi düşünmeden söyleyen kims ya da bir cümle ile ifade edilebilecek bir hususu, uzun uzadıya anlatan kims sözü, zamanı ve enerjisini israf etmiş olmaz mı?[124]

Sahâbe arasında, malının tamamını tasadduk etmek isteyenler olmuştu Bir seferberlik esnasında Hz. Ebû Bekir'in, ailesine hiçbir şey bırakmadan nak varlığının tamamını ortaya koyması[125] olağan üstü durumlara mahsus bir isti na olarak değerlendirilmektedir. Böyle hallerde dinin, nefsin ve neslin koru ması malın muhafazasının önüne geçer. Bir kimsenin borçlu iken verdiği sad ka iade edilir; çünkü onun aslında alacaklılarına ait olan malı israf etmeye hak yoktur.[126] Malının tamamının tasadduk edilmesinin sakıncalı olduğu için H Peygamber, Hz. Ebû Bekir dışında başkalarına izin vermemiştir. Ka'b b. Mali Tebük seferine katılmaması nedeniyle yaptığı tevbenin kabul görmesi üzerir malının tamamını tasadduk etmek istemişti. Allah Rasülu ona, *"Malının b kısmını elinde tut, bu senin için daha hayırlıdır."* buyurarak onun istediğini kab etmemiştir.[127] Muâz b. Cebel'in malının tamamını tasadduk etme isteğini k kabul etmemiştir.[128] *"Sana hangi şeyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: 'ihtiyacını dan geri kalanını harcayın.!"*[129] âyeti de meşru ihtiyaçlar karşılandıktan sonra ge kalanlardan ihtiyaç sahiplerine verilmesi istenmektedir. Böylece infakta bir ölç getirilmektedir. Hz. Ebu Bekir olayı diğer ümmet fertleri için bağlayıcı değild Çoluk çocuğunu ihtiyaç içinde bırakacak ölçüde elinde avucunda ne varsa he sini dağıtmak doğru değildir.

Yaşanan başka bir olayda, Veda Haccı yılı Mekke'de hastalanan Sa'd Ebî Vakkas tek vârisi olan kızına çok servet kalacağını düşünerek servetin

---

[124] Akdemir, agm., 41.

[125] Ebû Dâvûd, Zekât, 39; Tirmizî, Menâḳıb, 13.

[126] Buhârî, Zekât, 18; Ayrıca bk., Kallek, *"İsraf mad"*, XXIII, 179.

[127] Buhârî, Megâzi, 78, Eymân, 24, Zekât, 18; Müslim, Tevbe, 53; Ebû Dâvûd, Eymân, 23; A med b. Hanbel, Müsned, III, 454, 456, 459.

[128] Buhari, Vesâyâ, 2; Müslim, Vesâyâ, 7-8; Ebû Dâvûd, Zekât, 39.

[129] Bakara, 2/219.

üçte ikisini vasiyet yoluyla başkasına bırakmak ister. Hz. Peygamber buna razı olmaz. Yarısını bırakmak ister. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.s), *"üçte birini vasiyet etmesi"*ne müsaade eder ve şöyle buyurur: *"Ey Sa'd! Senin mirasçılarını zengin bırakman, onları yoksul ve başkalarına avuç açar bir halde bırakmandan daha hayırlıdır. Sen, Allah rızası için harcadığın nafakadan dolayı ecir alırsın. Hatta, yemek yerken eşinin ağzına verdiğin lokmadan ötürü de ecir alırsın"*[130] Bir kimsenin bakmakla yükümlü olduğu kimseleri geçindirmesi, onun üzerine vaciptir. Bu durumu hadis şöyle açıklar: *"Geçimini sağlaması gerekenleri ihmâl etmek, insana günah olarak yeter."*[131] *"Sadakanın hayırlısı kişiyi fakir düşürmeyecek kadar olanıdır"*[132] Hz. Peygamber, *"Sadaka vermede aşırı giden, onu vermeyen kimse gibidir.*[133] buyurmuştur. Bir hadiste de sadakanın iyisinin ihtiyaç fazlası maldan verilenin olduğu ifade edilir.[134] Dolayısıyla Hz. Peygamber, *"Elini boynuna bağlı kılma (cimri olma) ve büsbütün de onu açıp israf da etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın."*[135] âyetinin vermiş olduğu mesaj istikametinde hareket ederek burada da ölçülü hareket etmenin gereği üzerinde durmuş ve malının tamamını vermek isteyenlere izin vermemiştir.

Yine Hz. Peygamber'in ifadesine göre, insanın her şeyinin âhirette sorguya çekileceği ifade edilir. *"Kıyâmet günü, dört şeyden sorgulanmadan kulun ayakları (Rabbinin huzurundan) ayrılamaz: Ömrünü nerede harcadığından, İlmiyle amel edip etmediğinden, Malını nereden kazanıp nereye harcadığından, Vücudunu nerede çürüttüğünden."*[136] İnsan, buna göre israf olayın dahil olmak üzere yaptığı her şeyini tekrar gözden geçirmek gerekir.

VII-Çevre ve İsraf

Modern insanın karşı karşıya bulunduğu sorunlardan birisi, belki de en önemlisi, çevre sorunudur. Zira bu sorun, sadece insanın kendi varlığını değil, gelecek nesillerin sağlıklı bir ortamda yaşama hakkını da tehdit etmekte ve bu niteliğiyle de küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim ve teknoloji

---

[130] Buhârî, Cenaiz, 37, Nefakat, 1, Merdâ, 16; Ebû Dâvûd, Cenaiz, 2; Mâlik, Muvatta', Vasiyye, 4.

[131] Ebû Dâvûd, Zekât 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 160, 193, 194, 195.

[132] Buhârî, Cenaiz, 37, Zekât, 18; Vesâyâ, 9; Müslim, Vesâyâ, 5; Ebû Dâvûd, Zekât, 39.

[133] Tirmizî, Zekat, 19.

[134] Buhârî, Cenaiz, 37, Zekât, 18; Vesâyâ, 9; Müslim, Zekât, 95, Vesâyâ, 5; Ebû Dâvûd, Zekât, 39.

[135] İsra, 17/29.

alanında baş döndürücü başarılara ve keşiflere imza atan modern insanın doğa ile dengeli bir şekilde yaşamayı maalesef başaramadığı görülmektedir. Tabiattaki ilâhi dengeyi bozan en büyük etkenin başta aşırı tüketim, israf ve doğal kaynakları kendini yenileyemeyecek şekilde tahrip etmek olduğu bilinmektedir.[137] Günümüzde modern insanın hem kendisiyle, hem toplumla ve hem de doğal çevreyle kavgalı olduğu görülmektedir.

Yaşadığımız evrende en üstün varlık olduğu için her şey insan için yaratılmış ve insanın hizmetine, emrine verilmiştir. Ancak bununla beraber şu da unutulmamalıdır ki, insan her tükettiği ve kullandığı şeylerden de hesaba çekilecektir. Yani insan çevre ile olan ilişkilerinde sorumsuz ve başıboş bırakılmış değildir. Âyetler bu hususa sık sık vurguda bulunur: *"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?"*[138] *"Sizi boşuna yarattığımızı ve huzurumuza çıkarılmayacağınızı mı sandınız."*[139] Dolayısıyla evrende hiçbir şey boşuna yaratılmamış ve insanoğlu da tükettiklerine karşı sorumsuz bırakılmamıştır. Emanet ve armağan edilen çevre üzerinde tasarruf yetkisi bulunan insanın, aynı zamanda çevreyle ilgili sorumlulukları da vardır. Çevreyi kirleten ve tahrip eden kişi, -çevreden başka insanların istifadesinin de söz konusu olduğu için-kul hakkına girmiş olmakla beraber müsrifçe bir davranış içerisinde olmuştur. Kendilerini sorumsuz bir hayata bırakan ve her türlü kutsal değerleri tahrip edenler, huzur, güven, rahmet ve ihsan kaynağı olan evrenin ve çevrenin değerini bilmezler. Halbuki, Allah, tabiatta bir denge kurduğunu, bu dengelerin bozulmasıyla çok büyük tehlikeli sonuçlar doğuracağını bildirmiştir. Ama insan var olma ve yaşama sebebini unuttuğu, aklını hırsı ile birleştirerek doğaya hükmetme ve keyfince yaşama alışkanlığından kurtulamadığı için, dünyamız ve çevremiz bugünkü duruma düşmüştür.[140] Dolayısıyla çevrede meydana gelen sorunlar, doğal dengeyi ve insan sağlığını ciddi manada tehdit etmektedir. İnsan, etme - bulma dünyasında yaşadığı için bu dünyada ne ekerse onu biçer, yaptıklarının karşılığını görür. Âyet de buna şöyle işaret eder: *"Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir."*[141]

İnsanın kalbi ile kafası kirlenip bozulduktan sonra, çevresini, havasını, iklimini ve sosyal yapısını da bozup ifsat etmesi tabii bir sonuçtur. Çağdaş ikti-

---

[137] Özdemir, agm., sh., 161.

[138] Kıyâmet, 75/36.

[139] Mü'minûn, 23/115. Başka âyetler için bk., Âl-i İmrân, 3/191; Sâd, 38/27.

[140] Atik Kemal, *Kur'ân ve Çevre*, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1992, sh., 34-35.

[141] Şûrâ, 42/30.

satta da fertlerin ve toplumların bozulması ve kokuşması kabul edilmektedir.[142] "Ne var ki, insanoğlu, tarih boyunca zulümden kendini almamış, Allah'a karşı, nefsine karşı, canlı ve cansız diğer eşyaya karşı hep zulme düşmüş, israfa kaçmış, bu yüzden sık sık cezalara maruz kalmıştır. İnsanoğluna zulüm ve israfı sebebiyle verilen cezalar, çoğunlukla tabiî âfetler şeklinde gelmiştir. Örneğin, sel, kıtlık, çekirge, kurbağa vs. haşere istilası gibi."[143] Çevreye karşı sorumsuzca hareket eden ve hoyratça kullananların ceza olarak bu nimetlerden mahrum olmaları söz konusudur. *"De ki: Eğer suyunuz yerin dibine çekilip giderse, kim temiz bir kaynağı getirir?"*[144] *"Kötü işler düzenleyenler, Allah'ın kendilerini yere batırmasından yahut fark etmedikleri bir yerden onlara azabın gelmesinden güvende midirler?"*[145] *"...Bilesiniz ki O, aşırı gidenleri sevmez..."*[146] Bu bağlamda Müslüman'ın nimet ve mal anlayışı ile tüketim alışkanlığının farklı olacağı tabiidir. Her şeyden önce, mal Allah'a aittir. Müslüman ise kazandığı maldan sorumlu bir emanetçi konumundadır. Bu sorumluluk malın nasıl kullanılacağını tayin ettiği gibi, toplumdaki diğer kesimleri –özellikle de yoksulları- göz ardı etmeyen bir kullanım biçimini de gerektirir. Kur'ân'ın bu konudaki tavrı açık ve nettir.[147]

Zevk ve eğlence için çevreyi tahrip ve talan etmek, gelecek kuşakların haklarını zayi etmek demektir. Örneğin, yılbaşı geceleri için binlerce çam ağacının kesilmesi, çeşitli eğlencelerde ceketler yakılması, tabaklar kırılması vb. çılgınlıklar, taşkınlıklar dini açıdan kabul edilemez ve savunulamaz. Bütün bunların israf olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir yandan sefalet ve yoksulluğun zirvesi yaşanırken öte yandan da böylesine bir savurganlık içerisine girilmesi toplumdaki ahenk, uyum ve insicamın bozulmasına, o toplumda bereketin kalkmasına yeterli bir sebeptir. Ayrıca ülkemizde çöpe atılan ekmek ve envâi çeşit yiyecekler yekûn olarak hesaplandığında karşımıza çıkan rakamlar oldukça yüksek ve şaşırtıcıdır. Halbuki önemsenmeyerek çöpe atılan yiyeceklerle milyonlarca yoksul ve fakir insanın karnı rahatlıkla doyurulabilir, pek çok ihtiyacı karşılanabilir. Bütün bu verdiğimiz örnekler, dini yönden kişiyi sorumluluk altına sokar ve kişinin günaha girmesine neden olur. Çevre sorunlarının üstesinden gelebilmek ve çevreye karşı duyarlılık duygusunu kazandırmak için

---

[142] Coşkun Ahmet, *"Çevre Kirlenmesi Problemine İslâmî Açıdan Bir Bakış"*, Erciyes Ünv., İlahiyat Fakültesi, Dergisi, sayı: 3, Kayseri, 1986, sh., 301.

[143] Canan İbrahim, *Çevre Ahlâkı*, Yeni Asya Yay., İst., 1995, sh., 33-34.

[144] Mülk, 66/30.

[145] Nahl, 16/45.

[146] A'raf, 7/55.

[147] Özdemir, sh., 181.

İnsanlara manevi sorumluluk duygusu mutlaka verilmelidir. Hz. Peygamber de bu durumu te'kit ederek hiçbir sûrette israfa düşülmemesini istemektedir.

Bugün her türlü çevre kirliliği ve doğal dengenin bozulmasının ana nedenlerinden en önemlisi haline gelen israf, ev ekonomisinde, üretimde, tüketimde, sanayi ve teknolojide had safhalara ulaşmış durumdayken sürekli suni ihtiyaçlar üretilmekte, bu gereksiz ve lüks ihtiyaçlar için de doğal kaynaklar yok edilmektedir.[148] Şu bir gerçektir ki, hiçbir kimsenin çevreyi hoyratça kullanmaya hakkı olmadığı bilinmelidir. Gelecek kuşaklara yaşanabilir iyi bir çevre bırakmaya çalışması herkes için dini ve milli bir vecibe olduğunu düşünüyoruz. Çevre konusunda İslâm, öncelikli olarak çevrenin korunmasını ve tahrip edilmemesini öngörmektedir. Halbuki bugün tam tersi yapılarak çevre önce tahrip ve talan ediliyor, kirletiliyor sonra da tamir ve telafi edilmeye çalışılıyor. Halbuki şu gerçek bilinmelidir ki, tahrip ettikten sonra çevreyi düzeltmek, onarmak çok daha masraflı ve maliyetli bir faaliyettir. Bu konuda kaynaklar ciddi manada tarandığında Hz. Peygamber'in en büyük çevreci bir şahsiyet olduğu görülecektir.[149] O'nun, çevrenin kirletilmemesi, tahrip edilmemesi ve korunmasıyla ilgili pek çok mesajı vardır.

Çevre kirliliği deyince, çevre krizine yol açan bütün maddi ve manevi olumsuz faktörler anlaşılmalıdır. Çevre kirliliği, sadece tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi sonucu tabii ekolojik dengesinin doğrudan bozulması, sanayi ve teknolojik atıklarla suların kirletilmesi, havada ve atmosferde bir takım zehirli gazların yoğunlaşması değil, sağlıksız ve alt yapısız kentleşme, aşırı gürültü, çağın gereği olarak insana sunulması gereken medeni hizmetlerin yetersizliği söz konusudur. Bugün fabrikadan çıkan zehirli gaz ve pis duman kadar, geçim sıkıntısı da çevre krizine bir sebeptir.[150] Hava, su, toprak kirliliği, atık ilaç ve kimyasal maddelerin insan vücuduna yaptığı menfi etkileri günümüzde insan ve toplumların en önemli yaşam sorunu haline gelmiştir.[151] Dolayısıyla hiçbir hakkın korunması çevre hakkı derecesinde ulusal-üstü ve uluslararası işbirliği ve dayanışmayı gerekli kılmamıştır.[152]

---

[148] Erdem, agm., sh. 288.

[149] Geniş bilgi için şu çalışmaya bk., Sancaklı, Saffet, *"Hz. Peygamber'in Çevrecilik Anlayışı"*, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt: 14, sayı: 3-4, Ankara, 2001.

[150] Bayraktar Mehmet, *İslâm ve Ekoloji*, D.İ.B.Y, Ank., 1992, sh., 16-17.

[151] Kurtuluş Fikret, *"İnsan Vücudu Kirliliği"*, (tebliğ), *Çevre Kirliliği ve Kirleticilerin İnsan Bedenine Etkisi* (sempozyum), Yayına haz., Emre Dölen, Can Matbaası, İst., 1986, sh., 62.

[152] Kaboğlu İbrahim, *Çevre Hakkı*, İletişim Yay., İst., 1992, sh., 141.

İsraf, kaynakların heba edilmesi ve kâinattaki muhteşem ilahî dengenin bozulmasına sebep olmak gibi bir neticeyi de doğurmaktadır. Boşa atılan her ürünün nasıl bir emek ve kaynak kaybına yol açtığı, o ürünün elimize ulaşıncaya kadar geçirdiği safhalar göz önüne alındığında daha yakından fark edilecektir. Nitekim bir dilim ekmek çöpe gittiğinde, o ekmekle beraber onu elde etmek için ekilen tohumluk buğdayın, çiftçinin emek ve çalışma süresinin, buğdayı un hâline getiren fabrikadaki enerjinin, çalışan işçinin emeğinin, unu fırına getirmek için yapılan faaliyetlerin, fırında yanan odunun ve onu almak için verilen paranın da boşa gittiğini düşünmemiz ve fark etmemiz gerekiyor. Bu ürünün ortaya çıkmasında rol alan su, hava gibi unsurları da göz önüne aldığımızda, dünyada yaşayan bütün canlıların bu üründe hakkının olduğu düşünülebilir. Öyle ki, bugün aşırı tüketim ve israfın neticesinde *'kullanıp atmak'* moda hâline gelmiştir.

Bugün, tüm çevre kirliliği ve tabii dengenin bozulmasının ana sebeplerinden birisi hiç şüphesiz israftır.[153] Hayatın her safhasına yaygın bir şekilde girmiş durumdadır. Hiç de küçümsenmeyecek durumda olan israf olayı, toplumları felakete, iflasa götüren bir unsurdur. Yüce Allah, başarıya erişmiş müminlerden bahsederken, *"onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler."*[154] ifadesini kullanmaktadır. Çevreyle ilgili olarak bize mesaj veren âyet ve hadislerden çevrecilikle ilgili birçok evrensel mâhiyette ilke ve prensip çıkarmak mümkündür. Örneğin, çevreye karşı ölçülü ve mu'tedil davranma, bozgunculuk yapmama, çevreyi kirletmeme, tahrip etmeme, israf yapmama, çevreyi sevme, emanet anlayışıyla hareket etme gibi kurallar söz konusu olabilmektedir.

VIII-Sağlıkta İsraf

İnsana verilen en önemli nimetlerin başında yaşama hakkı ve sağlık nimetidir. İnsan pek çok şeyi bu iki nimet sayesinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla en başta sağlık olduğu gibi verilen her şey geçici ve bir emanet olarak verilmiştir. Hz. Peygamber, insanların çoğunun iki nimetin kıymetini bilemediklerini, bunların da; sıhhat ve boş vakit olduğunu belirtmektedir.[155] Ülkemizden zaman israfıyla ilgili çarpıcı manada bir örnek verecek olursak, Türkiye Kahveciler-Kıraathaneciler ve Büfeciler Federasyonunun verilerine göre Türkiye'de 400 bin kahvehane bulunmaktadır. Bu kahvehanelere giriş çıkış yapan insan sayısı günde 10 milyon. Kültür bakanlığına bağlı sadece 1355 kütüphane var.

---

[153] Bayraktar, age., sh., 45.

[154] Mü'minun, 23/3.

[155] Buhârî, Rikâk, 1; Tirmizî, Zühd, 1; İbn Mâce, Zühd, 15; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I,258.

Türkiye genelinde ortalama 46 bin kişiye 1 kütüphane, yaklaşık 155 kişiye de 1 kahvehane düşüyor. Ülke olarak içinde bulunduğumuz tablo bundan ibaret.[156] Ülkemizin en fazla yaptığı harcamanın sağlık sektöründe olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Örneğin yılda hastanelere giden insan sayısına, yılda kullanılan ilaç kutusu sayısına ve toplamda sağlık için harcanan paraya bakıldığında şaşırmamak mümkün değildir. Öncelikle gıdaların genetiğiyle oynanması, kimyasal gübrelerin kullanılması, gıdalara karıştırılan katkı maddeleri vb. olumsuzlukların tamamı insan sağlığını ciddi manada tehdit etmektedir. Bütün bunlar aşırılık olarak telakki edilebilir. Ve dini sorumluluk açısından da değerlendirilmelidir.

Sağlıkla ilgili olarak Hz. Peygamber'in şu hadisleri de düşündürücüdür: *"Beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetini bil! İhtiyarlık gelmeden gençliğin, hastalık gelmeden sağlığın, fakirlik gelmeden zenginliğin, meşguliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden hayatın."*[157] Bugün uyarı mahiyetinde gelen bu hadislerin gerçekleştiğini daha fazlasıyla görmekteyiz. Hz. Peygamber'in, sağlığa ne derece önem verdiğini duâlarında sık sık Allah'tan sağlık, sıhhat ve âfiyet vermesini niyâz etmesinden de anlıyoruz.[158] *"Allah'tan istenen şeyler arasında Allah'a en sevgili olan şey sağlıktır."*[159] *"Allah'tan af ve sağlık dileyin, çünkü bir kimseye imandan sonra, sağlıktan daha hayırlı bir şey verilmemiştir."*[160] *"Allahım! bedenime, gözlerime ve kulaklarıma sıhhat bahşet."*[161] Hz. Peygamber, yaşlılığın beraberinde getirmiş olduğu sıkıntıları, ızdırabı bildiğinden duâlarında *"Allahım! âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım"*[162] ifadelerini sık sık kullanmaktadır. O, bu ifadeleriyle bu sıkıntıları aşmada, bunlara sabretmede Allah'tan yardım, destek ve kolaylıklar niyaz etmektedir. Sağlık denildiğinde çift yönlü hareket edilerek ruh ve beden sağlığı birlikte ele alınması gerekmektedir. Ruh ve beden sağlığını değişik şekillerde bozan kişi sorumludur ve bunun hesabını Allah'a verecektir.

---

[156] Sancaklı, Saffet, *Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi*, Rağbet Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2 011.sh., 100.

[157] Hâkim en-Nisâbûrî, age., IV, 306;el-Müttekî, Alaüddîn Ali el-Müntekî b. Husâmüddîn el-Hindî, *Kenzü'l- Ummâl*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, XV, 879.

[158] Müslim, Zikir, 35; Ebû Dâvûd , Edeb, 101; İbn Mâce, Duâ, 5; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,42.

[159] Tirmizî, Deâvât, 85, 102. Ayrıca bk. İbn Mâce, Duâ, 5.

[160] Tirmizî, Deâvât, 106; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 3.

[161] Ebû Dâvûd, Edep, 101; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 42.

[162] Buhârî, Deâvât, 38. Ayrıca bk. Müslim, Zikir, 73; Tirmizî, Deavât, 116.

Tıbb-i nebevi hadislerinden olan bir hadiste şu mesajları vermektedir: *"İnsanoğlu midesinden daha kötü bir kap doldurmamıştır. Kişiye belini doğrultacak kadar yemek yeter. Bari hiç olmazsa midenin üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de havaya ayırsın."*[163] Yemek konusunda israf ölçüsü olarak şöyle bir tesbit yapılmıştır: "İnsan sağlığına zarar verecek kadar karnı tıka basa doyurmak israf; insanın normal şekilde karnını doyurması caiz; karnı doymadan sofradan kalkması da müstehab görülmüştür."[164] *"Allah elçisi hiçbir zaman hiçbir yemeği kötülemezdi. Eğer canı çekerse yer, hoşlanmadıysa bırakırdı."*[165] hadisi de peygamberimizin yemeklere karşı tutumunu bize anlatmaktadır.

Fazla yemek insan sağlığını bozar, bedeni hantallaştırır, uykunun artmasına, buna bağlı olarak bazı işlerin aksamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla peygamberimiz, doymayan nefisten Allah'a sığınmıştır.[166] Çünkü insanoğlunun açgözlülük ve tamahkârlık gibi bazı zafiyetleri söz konusudur. İnanan insanın bu gibi olumsuzluklardan arınması istenmektedir.

Ayrıca insanoğlu, tüm dünyada adeta salgın bir hastalık gibi yayılan ve insan sağlığını ciddi manada tehdit eden obeziteyle karşı karşıya bulunmaktadır. Obezite; besinlerle alınan enerjinin (kalori) harcanan enerjiden fazla olması ve fazla enerjinin vücutta yağ olarak depolanmasının (% 20 veya daha fazla) sonucu ortaya çıkan, yaşam kalitesini ve süresini olumsuz yönde etkileyen bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Obezite, diyabet, kalp krizi, felç, kanserler başta olmak üzere pek çok hastalığa davetiye çıkarıyor ve ülkeler vatandaşlarının bu hastalıkları için çok büyük paralar harcıyorlar. Özellikle günümüz toplumlarında aşırı ve dengesiz beslenme neticesinde toplumlar obezite sorunuyla ciddi manada karşı karşıya kalmışlardır. Obezite oranı bazı ülkelerde %40 oranlarındadır. Bir yandan çok yemek yemekten dolayı çatlayan, hastalanan ve ölen insanlar, diğer yandan açlıktan dolayı can çekişerek ölen insanlar, her iki kesim de aynı gezegende yaşamaktadır. Çok ilginçtir ki, insan, bir yandan şişmanlamak için para harcıyor, diğer yandan obezite durumuna geldiğinde bu sefer de

---

[163] Tirmizî, Zühd, 47; İbn Mâce, Etıme, 50. Üç öğün yemek yeme geleneğinin ne zaman yerleştiğini bilmiyoruz. Kaynakların verdiği bilgiye göre peygamber efendimiz, en fazla iki öğün yemek yemişlerdir. O'nun üç öğün yemek yediğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Bu iki öğünden biri ise, daima hafif yiyecekler şeklinde olmuştur. Hz.Peygamber'in hafif yiyeceklerini ise hurma teşkil etmiştir.(Yardım, Ali, Peygamberimizin Şemâili, Erkam Yay., İst., 1998, sh., 211.)

[164] Heysemi, age., V, 31.

[165] Buhârî, Et'ıme, 21; Müslim, Eşribe, 138.

[166] Müslim, Zikr, 73, Ebû Dâvûd, Vitir, 32; İbn Mace, Mukaddime, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 167, 198.

zayıflamak, diyet yapmak ve yakalandığı hastalıklardan kurtulmak için ayrıca çok miktarda para harcamaktadır.

Dünyada özellikle gelişmiş ülkelerin en önemli sağlık sorunu olan obezite artık ülkemizde de önemli sağlık sorunları arasında yer almaktadır. Dünya sağlık örgütü verilerine göre dünyada 1.6 milyar kişi fazla kilolu ve bunların 400 milyonu da obezdir. 2015 yılında bu rakamların 700 milyon ve 2 milyara ulaşması tahmin ediliyor. ABD'de 19 yaşından büyük kadınların %35'i ve erkeklerin %31'inin obez olduğu ve bu rakamın yaklaşık olarak 100 milyon kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. Siyahlar obezliğe daha yatkın olduğu ifade edilir. Siyah kadınlarda obezlik oranı % 41 olduğu söylenir. Amerika'daki obezite sorunu bir an önce çözülmezse hastalıklar giderek artacak. Böylece çok sayıda insan, şişmanlığa bağlı hastalıklar nedeniyle ölecek. Bu artış hızı devam ederse obezitenin 2025 yılında %50'nin üzerine çıkacağı öngörülmektedir. Obezitenin Amerika'ya yıllık tıbbi maliyeti 147 milyar dolar (221 milyar TL).[167] Halbuki sofraya bir nimet gelinceye kadar hangi safhalardan geçtiğini ve hangi oranda masraf yapıldığını, hangi zahmetlerden sonra önümüze geldiğini düşünmek gerekir. Bu durum, israf konusunda insanda müsbet etki yapacaktır.

Geceleri hiç uyumaksızın ibâdet eden, gündüzleri oruç tutan Abdullah b. Amr b. Âs'a Hz. Peygamber, *"Böyle yapma, gecenin bir kısmında ibâdet et, bir kısmında da uyu, muhakkak vücudunun senin üzerinde hakkı vardır."* buyurarak[168], fıtrata uygun hareket etmesini sağlamış ve kendisinin dengeli, sağlıklı bir hayat sürdürülme taraftarı olduğunu vurgulamıştır. Günümüz tıp anlayışında da sağlıklı olmanın en önemli kurallarından birisi de dengeli beslenme yanında dengeli uyku düzenine dikkat etmektir. Daha fazla ibadet etmek amacıyla evlenmeme meylinde olan sahabeyi de peygamberimiz uyarmıştır.

Hz. Peygamber, israfın bir çeşidi olarak telakki ettiği harama bulaşmama noktasında şu uyarıyı yapar: *"İnsanlara öyle bir zaman gelir ki, kişi, malı helâlden mi, haramdan mı aldığına hiç aldırış etmez."*[169] Haram ve helâle aldırış etmeyen böyle bir kişinin durumu başka bir hadiste daha vahim bir şekilde şöyle anlatılır: *"...Adam ellerini kaldırarak: Ey Rabbim, Ey Rabbim! diye duâ eder. Halbuki onun*

---

[167] Bu tür rakamlara, istatistiklere ve bilgilere yaygın olarak internet sitelerinden özellikle de sağlıkla ilgi sitelerden ulaşmak mümkündür.

[168] Buhârî, Teheccüd, 20; Müslim, Sıyâm, 187-188.

[169] Buhârî, Buyû, 7, 23.

yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haramla beslenmiştir. Böyle bir adamın duâsı nasıl kabul edilir?"[170] Haram bataklığına saplanmak da israfın bir çeşididir.

IX- İsrafı Önlemede Din Eğitiminin Önemi

İsrafın zararlarından korunmak için Müslüman bir toplumun bireylerine bu zararları anlatmanın yanı sıra onlardan sakınmanın ilahi bir emir olduğu da sık sık hatırlatılmalıdır. Böylece birey nasıl ki ibadetlerini belli bir disiplin içinde yerine getiriyorsa, israftan sakınmayı da aynı bilinçle başaracaktır. Başka bir deyişle, Müslüman bir toplumda israftan korunmanın en etkili yolu, ondan uzak durmanın gerekli olduğunu bir ibadet bilinci ile insanların zihnine yerleştirmek; bunu bir huy ve prensip haline getirmelerini sağlamaktır.[171] Bu da ancak örgün ve yaygın eğitim-öğretim yoluyla gerçekleşecektir.

İnsanoğlu eğitilebilen bir varlıktır. Eğitim ve öğretim denildiğinde aklımıza maddi ve manevi eğitim birlikte gelmesi gerekir. Tek taraflı hareket edildiği takdirde yani manevi eğitimden yoksun bireyler, mesleklerinde her ne kadar ileri derecede olmuş olsalar da çevrelerine zararlı olabilirler. Çevreyi tahrip edebilirler, emanete ihanet edebilirler, çevresine karşı her türlü zararı verebilirler. Aynı zamanda israf bataklığına girebilirler. Dolayısıyla her insanın maddi bir eğitime ihtiyaç duyduğu gibi manevi bir eğitime de ihtiyaç duymaktadır. Güzel huylar ancak manevi eğitim yoluyla verilir, yine kötü huylardan arındırmak da yine aynı yolla gerçekleşecektir. İsrafı önlemede, tasarruf sahibi olmak, erdemli insan yetiştirme projesi fevkalade önemli ve elzemdir.

İsraf ve çevre sorunlarının esas çözümünde eğitimin büyük katkıları olacağı ortadadır. Bu nedenle israfı önleme ve çevre bilincinin geliştirilmesi eğitiminin okullarda verilmesi; bu eğitim ile israfı önleme, savurganlık ve çılgınca harcamanın önlenmesi ve çevre bilincinin geliştirilmesi bir hayat felsefesi haline getirilmelidir. Çevre sorunlarını çözmek için öncelikle insanımıza, manevi ve vicdani sorumluluk bilinci, dünya ve âhiret dengesini kurması gerektiği ve ebedi hayat inancı, yani ferdi çıkarlarıyla ve maddi değerlerini manevi değerlerle bütünleştirmesi gerektiği bilinci verilmelidir. İnsanı maddi menfaatlerinin kölesi olmaktan çıkaran, onu kâinatın efendisi ve en şereflisi haline getiren, her şeye karşı saygı ve sevgiyi önceleyen İslami anlayış, bugünün mutsuzluğuna,

---

[170] Müslim, Zekât, 64; Tirmizî, Tefsîr (Bakara sûresi), 36; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, Sünenü'd-Dârimî, Rikâk, 39, thk., es-Seyyid Abdullah Haşim, Pakistan, 1984; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 328.

[171] Akdemir, agm., 45.

israfına, savurganlığına, ölçü tanımazlığına, çevre ve doğa saldırılarına, bencillik ve egoizme karşı en önemli bir alternatif yaklaşımdır.[172]

Dinin ve dini değerlerin öğretilmesi öncelikle ailede başlar. Sonra bu süreç okulda ve toplumda öğretilmeye devam edilir. Dünyanın en zor, en pahalı ve en uzun işi insan yetiştirmek ve insan terbiye etmektir. Uzun bir sabır ve tahammül isteyen bir şeydir. Bir batılı eğitimci şöyle diyor: *"insan hayatında önemli üç şey vardır: ilki, iyi insan olmak, ikincisi iyi insan olmak, üçüncüsü iyi insan olmaktır."* Bu sözden hareketle diyebiliriz ki, iyi ve ahlaklı bir insan yetiştirmek gibi yüce bir vazifeyi ihmal etmeyenler, geleceğe güzel tohumlar serpen model anne-babalardır. Çocuğu, kötü, ahlaksız yetiştirmek çok kolaydır ve basittir. Burada anne-babanın vereceği terbiye çok önemlidir. Çünkü bu ilk terbiye olduğu için etkileyici ve kalıcıdır.

İsrafla mücadelede veya israf tüketimini asgariye indirmede dini referanslardan, dinin motivasyonundan azami derecede istifade etmek ve yararlanmak gerekir. Çünkü dini değerler Müslüman bir toplumda oldukça büyük önem arz etmekte ve insanlar üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Din, insan ve toplum hayatında yapıcılık bağlamında fevkalade etkili ve yaptırım gücü kuvvetli olan bir kurumdur. Özellikle de bu konuda dinimizin uygulayıcısı ve tebliğcisi konumunda olan Hz. Peygamber'in hadislerinden istifade etmek elzemdir. İnsanın, diğer insanlarla olan ilişkisi konusunda önemli ölçüde ilkeler ve prensipler ihtiva eden hadisler söz konusudur. İnsanlar manevi ve ahlaki eğitimden geçirilmedikleri zaman açgözlü, tamahkâr, doyumsuz, bencil, nankör, çıkarcı, kıskanç, dedikoducu, olabiliyorlar. Ve bu tür zemmedilmiş huylara sahip olan bir kişi, insanlarla olan ilişkilerini normal olarak problemsiz yürütemez. İnsan bu aşamada eğitilmeye, bilgilendirilmeye muhtaç bir varlıktır. Çünkü insan, iyiliklere karşı meyilli olduğu gibi, kötülüklere karşı da meyillidir. İyi veya kötü bazı huyları, melekeleri doğuştan getirdiği gibi, sonradan da bunları kazanabiliyor. Burada insana rehberlik yapılması gerekir.

İbâdet konusu olan abdeştte nehir kenarında bile olsa suyun lüzumundan fazla kullanılması konusunda bu kadar sert tepki gösteren Hz. Peygamber, böylece Müslümanlara ibâdette bile olsa tasarruf eğitiminin ihmal edilmemesi gerektiğine işaret etmiştir. Tasarrufu hayatının her safhasına hâkim kılarak, bu konuda taviz verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Söz gelimi, bir ırmak kenarında abdest alırken yapılabilecek su israfı, nihayet bir kaç kovayı bile geçmez. Bu kadarcık bir su ise, o akarsu için bir hiç mesabesindedir. Fakat bu, israf tasarruf eğitimi veya alışkanlığına bir darbe demektir. Böyle bir israf alışkanlı-

---

[172] Erdem, agm., sh., 297-297.

ğının evdeki ve diğer yerlerdeki hareket veya harcamalara yansıması tehlikesini taşımaktadır. Onun için bu gün, küçük ihtiyaçlarımızda israf etmemenin dini bir vecibe olduğunu ve büyük miktarların küçük şeylerle meydana geldiğini hatırdan çıkarmamak gerekir. Bu sebeple evimizde diş fırçalarken, tıraş olurken veya diğer her türlü temizlikte su israfının haram olduğunu bilhassa küçüklere aşılayarak, onlara tasarruf eğitimini o yaşlardan itibaren vermeli ve bunu bir alışkanlık haline getirmelerini sağlamalıdır. Böyle bir şuur, bugün birçok büyük şehirde sıkıntısı çekilen su problemini kökünden çözecek niteliktedir.[173] Dolayısıyla toplumda yaşadığımız olumsuzlukların ortadan kaldırılması konusunda veya bu olumsuzluklarla mücadelede dini kurumlara da bazı görevler düşmektedir.

Dini kurumlar olarak telakki edilen DİB'lığı, İlahiyat fakülteleri, Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün, halkın bu konuda aydınlatılması için birlikte hareket ederek daha yoğun faaliyet göstermeleri ve yeni bir takım projeler hazırlamaları gerekir. Özellikle ilahiyat fakültelerinin bu konularda bilimsel bazda araştırmalar yaparak katkıda bulunması ve yapacağı yayınlarla halkı bilgilendirmesi fevkalade önemlidir.

---

[173] Sakallı, *Talat "Hadisler Açısından İsraf ve Tasarruf"*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sayı: 1, sh., 75.

Sonuç

İsraf olgusu, fakir-zengin, kadın-erkek herkesi yakından ilgilendiren bir konudur. Çağın insanı, israf bataklığına gırtlağına kadar batmıştır. İsraf girdabına maalesef Müslümanlar da girmişlerdir. İsraf denildiğinde sadece yiyecek-içecek, mal-mülk ve maddî imkânlar akla gelmemelidir. İsrafın çerçevesini daha geniş tutarak maddî-mânevî her türlü nimetin yaratılış gayesine aykırı kullanılması, lüzumsuz yere harcanması olarak değerlendirmek gerekir. Bugün israftan dolayı ortaya çıkan mali bilanço çok şaşırtıcı ve bir o kadar da ürkütücüdür. Örneğin, bazı ülkelerde % 40'lara ulaşan obez insanlar için harcanan trilyon dolarlarla açlıktan kıvranan ülkeler rahatlıkla beslenebilir, ihtiyaçları karşılanabilir. Dünyada yaşanan obezitenin sürekli artması ve ürkütücü rakamlara ulaşması devletleri derinden düşündürmekte ve kaygılandırmaktadır. Her yaptığının ve yapmadığının hesabını verecek olan insanın, sahip olduğu servet ve malın nereden kazandığını, nerelerde tükettiğini ve hayatını nerede-nasıl geçirdiğinin hesabını verecektir. İsraf, nimetin kadrini, kıymetini bilmemek ve hafife almaktır. Neticede insanın nankörlük yolunu tercih ederek şımarmak demektir. İktisat ise nimete değer vermek ve şükretmektir.

Allah'ın tüm nimetlerini takdir etmek ve onların karşılığında Allah'a şükretmek ahlaki bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak da Allah'a teşekkür yerine, nankörlük eden ve O'nun sunduğu nimetleri hoyratça kullanan kimseler kınanır ve Allah tarafından sevilmeyen insan tipi olarak ilan edilir. Kur'ân'da *"sakın saçıp savurma"* denilerek *"savurganların şeytanların kardeşleri"* olduğuna dikkat çekilmektedir. İsraf, sadece doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi değil, aynı zamanda tüm bu nimetlerin yaratıcısı ve sahibi olan Allah'a karşı da bir saygısızlıktır. Savurganlık ve aşırı tüketim sadece bizleri değil, gelecek nesilleri de menfi olarak etkileyecektir. Hayatın her safhasını itidal içerisinde yaşamak gerekir. Bugünkü yeni kuşak yokluk, kıtlık yaşamadığı/bilmediği için maalesef tasarruf alışkanlığını da kazanamamıştır. Yaygın ve örgün eğitim-öğretim yoluyla başta israf olmak üzere insanımıza kötü huylardan uzaklaşmasını sağlamak ve onlara iyi huylar kazandırmak bir politika haline gelmelidir. Okullarda ders kitaplarına da israf konusu müstakil bir konu olarak girmeli ve öğrencilere okutulmalıdır. Ayrıca ilmihal ve fıkıh kitaplarında da israf konusu müstakil bir konu olarak yer almalıdır. Bazı insanlar, bedenlerinin temizliği konusunda o kadar çok aşırı gidiyor ki, israfa girdiğinin bile farkına varamıyor. İç temizliğine, kalp temizliğine bir o kadar önem vermesi de gerektiğini belki hiç düşünmüyor.

Günümüzde israfla ilgili çok yaygın olarak yaşadığımız pek çok olay söz konusudur. Bunların bir kısmını farkına varmadan, bir kısmını da bilerek alış-

kanlık olarak yaparız. Örneğin, evdeki büyüklerden birisi, oğlum suyu biraz akıt da bize soğuk su getir diyerek çocuğu daha küçük yaşlarda farkında olmadan israfa alıştırır. Banyoda sıcak suyun gelmesi için boşa akıtılan litrelerce su yine israf edilmektedir. Halbuki bu sular bir kaba doldurularak temizlikte kullanılma yoluna gidilerek suyun heder olması önlenebilir. Hassasiyet gösterilmeden alınan bir abdestte kullanılan su ile belki 10 kişi rahat abdest alabilir. Halbuki, musluğu aç-kapa şeklinde kullanmış olsak çok daha tasarruflu olacağı kesindir. Yine dikkat edilmediğinde banyo yapan bir insan, o kadar çok su akıtıyor ki, belki o suyla 5-10 kişi çok rahat bir şekilde banyo yapabilir. Herkes tabağında birer tane pirinç tanesi bırakmış olsa 77 milyon pirinç tanesi ortaya çıkmış olur ve bu, kaç çuval pirince bedeldir ve maliyeti ne kadar eder bir hesaplayalım. Erozyonla kaybedilen toprakların miktarı ve ülkemize getirdiği maliyet hayli yüksektir. Düğünlerde, sünnet ve törenlerde yani toplu yemeklerde israf olayı çok daha yüksek düzeydedir. Bu gibi yerlerde insanlar yiyebileceği kadarını almalı ve fazlasına tamah etmemelidir. Çünkü bu tür ziyafetlerde aşırı derecede israf yapıldığını herkes bilir. Bazı bölgelerde kaçak elektrik kullanan ve bu yetmiyormuş gibi o kaçak elektrikle ahırları ve su kuyularını ısıtanlar nasıl bir haram işlediklerinin ve binlerce insanın kul hakkına girdiklerinin farkında değillerdir. Kâğıt israfı, güpegündüz resmi dairelerde elektriklerin yanması da düşündürücüdür. Mutlaka tüm bu konularda köklü önlemler alınmalıdır. Bu bağlamda dini terbiyeden uzak, ahlaki değerlerden yoksun, manevi değerleri bilmeyen kimseler daha çok israfa girmektedirler. Toplumda hayatın her alanında tasarruf uygulandığı takdirde milyarlarca lira ülkemize ve insanımıza kazandırılacaktır. Gelir ve kazançlara da bereket gelecektir. Halbuki tasarruf anlayışının kazanılması ve uygulanması en ucuz bir yöntemdir.

İsraf, sadece fertlerin değil toplumların çöküşünde de önde gelen etkenlerden birisidir. Dindarlığın göstergelerinden birisi de hiç kuşkusuz israf bataklığına düşmemektir. Onurlu bir yaşam israftan uzak bir hayattır. Fakirin hakkı olarak da israf tüketim çılgınlığına son vermek ve kul hakkını da hesap etmek gerekir. İsraf ettiğimiz her lokmada fakirin hakkının olduğunu unutmamak gerekir. İsrafın yoğun yaşandığı bir evde bereket olmaz, bereketin olmadığı bir ailede huzur da olmaz. Dolayısıyla israfla mücadelede yurt sathında seferberlik ilan edilerek yeni bir bilinç oluşturulmalı ve devlet-millet işbirliği/beraberliği ile yeni usullerle bu âfetin önüne geçilmelidir. Bu faaliyetlere STK'ların aktif olarak katılmaları ve katkı sağlamaları elzemdir.

Ahlâkî üstünlükte zirveye çıkmış olan Hz. Peygamber'in israfla yaptığı mücadelesini, tasarruf anlayışını ve bu konulardaki mesajlarını kendimize örnek almamız çok önemli bir vecibedir.

KAYNAKÇA

Abdulbaki, Muhammed Fuad, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, trs.

Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi, D.İ.B.Y., Ank., 1975.

Akdemir Hikmet, *"Kur'an-ı Kerim'de israf"*, Harran Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, c. VII, sayı: 1, Şanlıurfa, 2001.

Asım Efendi, Ebu'l-Kemal es-Seyyid Ahmed Asım. Kamus Tercümesi (Okyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit), İstanbul, l304-1305.

Aşık, Nevzat, İbadette Aşırılığa Karşı Hz. Peygamber'in Tutumu, Tibyan Yayıncılık, 5. Baskı, İzmir, 2005.

Atik, Kemal, Kur'ân ve Çevre, Erciyes Üniversitesi Yay., Kayseri, 1992.

Bayraktar Mehmet, İslâm ve Ekoloji, D.İ.B.Y, Ank., 1992.

Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, Envâru't-Tenzîl Esrâru't-Te'vîl, (Mecmûâtü mine't-Tefâsîr içinde), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.

Buhârî, Edebü'l-Müfred, thk., Halid Abdurrahman, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.

Canan İbrahim, Çevre Ahlâkı, Yeni Asya Yay., İst., 1995.

Candan Abdulcelil, Dinde Aşırılık ve İtidal, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhâh, Tâcu'l-luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye,* thk: Ahmed Abdulğafûr Attâr, Mısır,t.y.

Coşkun Ahmet, *"Çevre Kirlenmesi Problemine İslâmî Açıdan Bir Bakış"*, Erciyes Ünv., İlahiyat Fakültesi, Dergisi, sayı: 3, Kayseri, 1986.

Cürcanî, Ali b.Muhammed eş-Şerif, Kitabu't-Ta'rifât, Beyrut, trs.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, Sünenü'd-Dârimî, Rikâk, 39, thk., es-Seyyid Abdullah Haşim, Pakistan, 1984.

el-**Müttekî,** Alaüddîn Ali el-Müntekî b. Husâmüddîn el-Hindî, Kenzü'l- Ummâl, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

Erdem Hüsamettin, "İsraf, Tüketim Çılgınlığı ve Çevre Kirliliği"Çevre ve Ahlak Sempozyumu, Gaziantep, 2014.

Erdem, Hüsameddin, Son Devir Osmanlı Düşüncesinde Ahlâk, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 1996.

Fadıloğlu, M. Rıdvan, *"Açılış Sunumları"*, Çevre ve Ahlak Sempozyumu, Gaziantep, 2014.

Firuzabadi, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub, el-Kamusu'l-Muhit, Beyrut-Mısır, 1952.

Gazzâli, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, İhyâ-i Ulumu'd-Din, Beyrut, trs.

Geçit, M. Salih, Ekonomi ve İnanç, T.D.V.Y., Ankara, 2009.

Güner Osman , *"Asrın Büyük Afeti İsraf"*, Yeni Ümit Dergisi, sayı: 102, İstanbul, 2013.

Hâkim en-Nîsâbûrî, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1981.

Heyet, İlmihal II (İslâm ve Toplum), İSAM, İst., 1999.

Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, Mecmeu'z-Zevâid, Dâru'l-Kitâbi'-Arabî, 3. bsk., Beyrut, 1982.

http:// www.ekmekisrafetme.com/Kampanya/TanitimKitabi.pdf.

http:// www.ekmekisrafetme.com/Turkiyedeekmek israfi.pdf.

http:// www.haberler.com/gida-israfina-dur-diyecek-önlemler

http:// www.karnaval.com/article.php

http://www.eeb.hacettepe.edu.tr/atbtasarruf.pdf

http://www.ekmekisrafetme.com (Ekmek İsrafı Konusundaki Dünya Verileri)

http://www.israf.org/indir/israf.pdf

http://www.ramazanozey.net (Susuzluk Bunalımı).

İbn Hacer, el-Metâlibu'l-Âliye, Beyrut, trs.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm, el-Muhalla, Mısır, 1347.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, Tefsiru Garibi'l-Kur'an, tahkik: es-Seyyid Ahmed Sakar, Beyrut, t.y.

İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b.Mükerrem, Lisanu'l-Arabi'l-Muhit, Dâru'l-Fikr, 3. baskı, Beyrut, 1994.

Kaboğlu İbrahim, Çevre Hakkı, İletişim Yay., İst., 1992.

Kallek, Cengiz, *"İsraf mad"*, İ.A., İstanbul 2001.

Karakoç Sezai, *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, 7.bsk., Diriliş Yay., İst., 1979.

Kavaklıoğlu Mahmut, Hz. Peygamber'in Sünnetinde Orta Yol, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.

Kayhan, Veli, "Kur'ân'a Göre İsraf ve İktisat", Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, [www.dinbilimleri.com], 2006, cilt: VI, sayı: 2

Kurtuluş Fikret, *"İnsan Vücudu Kirliliği"*, (tebliğ), Çevre Kirliliği ve Kirleticilerin İnsan Bedenine Etkisi (sempozyum), Yayına haz., Emre Dölen, Can Matbaası, İst., 1986.

M. Yaşar Kandemir-İ. Lütfi Çakan-R. Küçük, Riyâzü's-Sâlihîn'in Tercüme ve Şerhi, Erkam Yay., İst., 1997.

Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Sosyal Dayanışma*, terc., E.Ruhi Fığlalı-Osman Eskicioğlu, Yağmur Yay., 3.bsk., İst., 1981.

Muhammed es-Sabûnî, Safvetü't-Tefâsir, terc. ve tahric: S.Gümüş-N.Yılmaz, Ensar Neşr., İz Yay., İst., 1992

Nevevî, Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

Özdemir, İbrahim, *"Kur'an ve Çevre"*, İslami İlimler Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 2, Güz 2006.

Rağıb el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b.Muhammed, *el-Müfredat fi Garibi'l-Kur"an*, Kahire, t y.

Râzî, Fahruddîn Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Tahran, t.y.

Sakallı, *Talat "Hadisler Açısından İsraf ve Tasarruf"*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1994, sayı: 1.

Sancaklı, Saffet, *"Hz. Peygamber'in Çevrecilik Anlayışı"*, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt: 14, sayı: 3-4, Ankara, 2001.

Sancaklı, Saffet, Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi, Rağbet Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2 011.sh., 100.

Saruhan, Müfit Selim, *"İslâm Ahlâkında İsraf ve Cimriliğin Tedavisi"*, İslâmi Araştırmalar Dergisi, cilt: 16, sayı: 4, Ank., 2003.

Seyyid Kutub, fi Zilâli'I-Kur'ân, Kahire-Beyrut, 1990.

Soysaldı, Mehmet, *"Kur'ân'da İsraf Kavramı"*, On dokuz Mayıs Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 18-19, Samsun, 2005.

Suyuti, Abdurrahman b. el-Kemal Celalüddin., ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri'l-Me'sur, Beyrut, 1983.

Şener, Sami, *"İsraf Mad."*, Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2000.

Tabakoğlu, Ahmed, İslâm ve Ekonomik Hayat, 2.bsk., D.İ.B.Y., Ank. 1996.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'I-Kur'ân, Beyrut, 1980.

Tahanevî, Muhammed Ali b.Ali, K.Keşşafı Istılahatı'l-Funun, İstanbul, 1984.

Türkiye İsrafı Önleme Vakfı (TİSVA)http://www.israf.org/indir/israf.pdf.

Yardım, Ali, Peygamberimizin Şemâili, Erkam Yay., İst., 1998.

Yazır, Elmalılı, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, Azim Dağıtım, İstanbul trs.

Yeniçeri Celal, *İslâm İktisadının Esasları*, Şâmil Yay., İst., 1980.

Yiğit, Yaşar, *"İslâm'ın İsrafa Bakışı, Hz.Peygamber'in Örnekliği"*, İslâm'ın Sosyal Dayanışma ve İsrafa Bakışı, T.D.V.Y., Ankara, 2002.

Zemahşeri, Carullah Mahmud b. User, Esasu'l-Belağa, Beyrut, 1965.